

El tractament penitenciari i l'excarceració

Josep M. Tamarit Sumalla

PID_00184511

Els textos i imatges publicats en aquesta obra estan subjectes –llevat que s'indiqui el contrari– a una llicència de Reconeixement-NoComercial-SenseObraDerivada (BY-NC-ND) v.3.0 Espanya de Creative Commons. Podeu copiar-los, distribuir-los i transmetre'ls públicament sempre que en citeu l'autor i la font (FUOC. Fundació per a la Universitat Oberta de Catalunya), no en feu un ús comercial i no en feu obra derivada. La llicència completa es pot consultar a <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/3.0/es/legalcode.ca>

Índex

Introducció	5
Objectius	6
1. El tractament penitenciari	7
1.1. El contingut	7
1.2. La finalitat	8
1.3. La voluntarietat	9
1.4. Els principis del tractament	11
1.5. La classificació	13
1.6. El primer grau i els establiments penitenciaris de règim tancat	17
1.7. El segon grau	20
1.8. El tercer grau	21
1.9. Els programes de tractament	23
2. El treball penitenciari	26
2.1. Introducció	26
2.2. Els principis constitucionals	28
2.3. La relació laboral especial penitenciària	29
3. La llibertat condicional	30
3.1. Concepte i fonament	30
3.2. Requisits	31
3.3. Supòsits especials de llibertat condicional anticipada	34
3.3.1. Desenvolupament d'activitats laborals, culturals i ocupacionals	34
3.3.2. Nou supòsit d'anticipació qualificada	35
3.3.3. Septuagenaris i malalts molt greus	35
3.4. Regles de conducta	37
3.5. Règim especial per al terrorisme i la criminalitat organitzada	37
3.6. Revocació	38
3.7. Efectes	38
3.8. Procediment	39
4. Liquidació de condemna i llicenciament definitiu	40
5. L'assistència social postpenitenciària	41
Resum	43

Exercicis d'autoavaluació.....	45
Solucionari.....	47
Glossari.....	48
Bibliografia.....	49

Introducció

El tractament penitenciari constitueix un dels blocs temàtics fonamentals en l'estudi del dret penitenciari actual. Per començar, la llei, en l'aspecte sistemàtic, ja li concedeix una gran importància, ja que li dedica un títol autònom.

Com ha assenyalat García Valdés, la **regulació del tractament penitenciari** és un dels assoliments i dels encerts més importants de la Llei orgànica general penitenciària (LOGP). Suposa un pas endavant respecte a la posició adoptada pels ordenaments penitenciaris d'altres països, que veuen la matèria referida al tractament dels interns més com un aspecte del règim penitenciari que no pas com una part que té una substantivitat pròpia i autònoma.

La Llei orgànica general penitenciària inverteix els termes de la qüestió i converteix el tractament en la teòrica columna vertebral de l'execució de la pena privativa de llibertat, fins al punt que declara, amb caràcter general, la subordinació dels aspectes de règim a l'objectiu central del tractament.

Tractament

Article 71.1 LOGP.

Aquesta concepció optimista que ha inspirat la redacció del text legal ha generat moltes antinòmies. Per altra banda, el caràcter fonamental del tractament dóna contingut material al principi d'unitat d'execució.

Hem optat per unificar el tractament i el **treball penitenciari** en un mateix mòdul didàctic perquè el treball penitenciari s'ha d'entendre, fonamentalment i en una perspectiva constitucional, com un instrument al servei de la reinserció social i laboral dels interns, malgrat que en l'aspecte formal estigui ubicat en el títol III de la Llei orgànica general penitenciària, dedicat al règim penitenciari.

També s'inclouen en aquest mòdul els aspectes relatius a l'excarceració, amb especial atenció a la regulació de la llibertat condicional.

Al final s'inclou una referència a l'**assistència postpenitenciària** que, sense ser pròpiament una qüestió de tractament, suposa portar fins a les darreres conseqüències, després de l'excarceració del condemnat, la voluntat resocialitzadora de la Llei.

Objectius

En els materials didàctics d'aquest mòdul trobareu les eines bàsiques perquè assoliu els objectius següents:

- 1.** Conèixer i valorar la posició del tractament dins del sistema penitenciari espanyol.
- 2.** Conèixer els principis i el règim jurídic del tractament penitenciari.
- 3.** Comprendre el paper del treball penitenciari com a eina del tractament.
- 4.** Conèixer els principis constitucionals i la regulació positiva del treball penitenciari.

1. El tractament penitenciari

La Llei orgànica general penitenciària defineix el tractament penitenciari com:

"El conjunto de actividades directamente dirigidas a la consecución de la reeducación y reinserción social de los penados."

Article 59.1

1.1. El contingut

La fórmula consagrada a la Llei sembla reflectir una concepció ampla del tractament d'acord amb la qual una bona part de l'activitat que es duu a terme en un centre penitenciari mereix la consideració de tractament, tot i que la seva regulació es trobi en el títol dedicat al règim penitenciari. Aquesta consideració s'avé, sens dubte, amb la ideologia resocialitzadora optimista que hem destacat en la introducció del mòdul.

No s'ha de passar per alt, tanmateix, l'efecte **restrictiu** que introdueix l'expressió "directament", que permet caracteritzar el contingut específic del títol III de la Llei orgànica general penitenciària. Cal considerar, doncs, que les opinions que qualifiquen com a restrictiva la concepció del tractament que conté l'article 59.1 de la Llei orgànica general penitenciària són força convinctes.

Per tant, les activitats directament encaminades a l'assoliment de l'objectiu proclamat a l'article 1 de la Llei orgànica general penitenciària són les que es porten a terme sota la direcció de l'equip tècnic pluridisciplinari i d'acord amb els principis que proclama l'article 62.

La **determinació de les activitats** és una qüestió de caràcter tècnic que competeix a l'àmbit propi de les ciències de la conducta i que, per tant, no correspon a la llei. La Llei orgànica general penitenciària es limita a assenyalar, a l'article 60.2, que s'han d'utilitzar tots els mètodes de tractament, amb la limitació que cal respectar sempre els drets constitucionals no afectats per la condemna.

Exemples d'activitats

El treball penitenciar, l'educació sanitària i l'assistència sanitària són exemples de les activitats d'assoliment de la reeducació i la reinserció social dels interns.

Aquesta **limitació legal**, que és conseqüent amb el que estableixen l'article 3 de la Llei orgànica general penitenciària i l'article 25 de la Constitució, tanca el pas a la possible adopció de formes de tractament com les que es practiquen en altres països, com ara la castració terapèutica, els mètodes psicoquirúrgics i determinades teràpies conductistes agressives.

Com ja hem assenyalat, la Llei no fa una referència explícita i detallada dels possibles **mètodes**, però en destaca els següents¹:

- 1) L'organització de sessions d'assessorament psicopedagògic.
- 2) La psicoteràpia grupal.
- 3) La teràpia del comportament.

També preveu un cas especial, com és el dels **programes basats en el principi de comunitat terapèutica**². Aquest cas es justifica en la mesura que el precepte exigeix una organització penitenciària específica que no s'avé amb el respecte escrupolós a les regles generals del règim.

1.2. La finalitat

La Llei orgànica general penitenciària estableix la finalitat del tractament penitenciari:

"El tratamiento pretende hacer del interno una persona con la intención y la capacidad de vivir respetando la Ley penal, así como de subvenir a sus necesidades."

Article 59.2

Així doncs, la Llei limita les seves **aspiracions resocialitzadores** a aconseguir, bàsicament, que el subjecte porti en el futur una vida sense delictes i renuncia a l'objectiu més ambiciós de la integració social (com a assumptió de determinats valors socials dominants), que podria entrar en conflicte amb les regles del joc d'una societat pluralista i tolerant.

Aquesta finalitat, que s'ha qualificat com a modesta, i que està limitada a un **programa mínim de resocialització**, és l'única vàlida per a tot el conjunt de la criminalitat, i no tan sols per al sector que té com a protagonistes determinats col·lectius que pertanyen a àmbits socialment desestructurats o marginats. Per tant, la resta de l'article 59.2 se subordina a aquest objectiu.

A més, l'obligació de que s'ha d'intentar que el condemnat desenvolupi una actitud de respecte cap a si mateix i una actitud de responsabilitat individual i social envers la seva família, els altres i la societat en general, constitueix un mitjà per a aconseguir la finalitat de portar una vida sense delictes, tal com s'aclareix expressament a l'article 59.2.

Sobre la limitació legal

La limitació legal no ha d'excloure, d'acord amb García Valdés, els mitjans farmacològics o quimioterapèutics, com ara l'ús de neurolèptics i antidepressius, sota estricta control mèdic.

⁽¹⁾Article 66.2 LOGP.

⁽²⁾Article 66.1 LOGP.

Article 59.2

La referència que fa l'article 59.2 a la capacitat del subjecte de subvenir a les seves necessitats s'ha d'entendre com una mesura pròpia de l'estat social, disposada per tal de facilitar els mitjans necessaris per a participar en la vida social i econòmica als subjectes amb més dificultats de reinserció.

Sobre l'ordre

L'ordre s'ha qualificat també com un objectiu de caràcter secundari, conclusió que queda reforçada pel caràcter limitador de l'expressió "en la mesura que es pugui".

La Llei orgànica general penitenciària, actuant de manera coherent amb la concepció restrictiva del tractament que adopta en el primer paràgraf, opta també per:

- a) Oferir a l'intern els mitjans necessaris perquè resolgui els seus problemes i les seves deficiències personals.
- b) Facilitar-li la integració a la societat.

Aquesta circumstància no ha impedit que alguns autors critiquin l'extensió d'aquesta finalitat, que recull l'article 59.2 de la LOGP, fins a l'àmbit intern de l'autor, la qual cosa suposaria un trencament inadmissible dels principis limitadors d'un dret penal del fet propi d'un estat democràtic.

Davant d'aquesta objecció, **Manzanares Samaniego** ha recordat que el contingut del precepte legal es correspon amb el text de les Regles mínimes, i ha advertit que, si el tractament és voluntari, no té res de reprotxable pretendre modificar l'esquema d'intencions en què fins ara s'havia mogut l'intern.

No sembla, doncs, que es pugui afirmar, un cop aclarida la **voluntarietat del tractament**, que aquesta pretensió (desenvolupada a través de mitjans legítims) es contradigui amb l'ordenament constitucional. Tanmateix, no s'ha d'oblidar que, d'entrada, la referència que l'article 59.1 feia originalment sobre la intenció semblava més perniciosa, ja que el legislador no tenia precisament les idees gaire clares respecte a aquesta voluntarietat.

De totes maneres, seria millor prescindir d'aquesta expressió, ja que la referència a la capacitat ja satisfà prou les expectatives d'aconseguir una modificació dels hàbits de conducta, que és el que interessa, a més d'adaptar-se millor a la realitat criminològica, que molt sovint es caracteritza pels dèficits volitius propis de determinades personalitats.

1.3. La voluntarietat

Com ha assenyalat **García Valdés**, la voluntarietat de la participació de l'intern en el seu tractament presideix la concepció moderna del tema, i és també el criteri predominant en el dret comparat.

Ara bé, pel que fa a aquesta qüestió cal tenir en compte el següent:

- 1) D'una banda, com acabem de comentar, la Llei orgànica general penitenciària no és gaire clara en aquest punt.

Regla 66

La Regla 66 de les Regles mínimes de 1987 es refereix al fet d'inculcar en els condemnats la voluntat de viure d'acord amb la llei com a objectiu del tractament.

Regles de 2006

Les Regles de 2006 estableixen entre els principis fonamentals que la detenció ha de poder facilitar la integració de l'intern a la societat lliure.

El legislador, portat per un afany renovador idealista i per una visió reduccionista de la criminalitat que el fa articular tota l'execució entorn del tractament, defuig fer una afirmació clara de la voluntarietat, que probablement, segons intuïa, el faria incórrer en una contradicció.

La Llei es limita a assenyalar que es fomentarà que l'intern participi en la planificació i l'execució del seu tractament³, reproduint l'ordre general de l'article 4.2, tot i que, a continuació, es refereix al fet que l'intern "hi ha de col·laborar", no se sap si de forma voluntària (fomentada per l'Administració penitenciària) o de forma obligatòria, tot i que el segon paràgraf aporta un argument poderós en favor de la primera alternativa.

⁽³⁾Article 61.1 LOGP.

Aquesta norma, certament, és poc afortunada tant per la redacció com pel contingut, i sorgeix com a conseqüència d'una esmena que pretenia evitar el caràcter de norma imperativa que l'avantprojecte tenia per a l'intern, però no aconsegueix la consagració legal de la idea de voluntarietat i, fins i tot, permet que algun autor afirmi que hi ha un deure de col·laboració per part del condemnat.

2) D'altra banda, el primer i segon paràgrafs de l'article 61 de la Llei orgànica general penitenciària, en referir-se al foment i estímul de la participació de l'intern amb l'expressió "en el seu tractament", parteix del pressupòsit que sempre hi ha tractament, cosa que obre la porta a la possibilitat que el condemnat rebutgi els mitjans concrets que es pretenen utilitzar sense rebutjar el tractament.

Aquest fet continua sent coherent amb la concepció idealista plasmada en la Llei, que posa l'accent en el tractament que efectua una ordenació del règim penitenciari a partir de la **classificació en graus**, sense plantejar-se la possibilitat que hi hagi algun intern que no sigui objecte de tractament.

Classificació en graus

La classificació en graus és una operació vinculada absolutament al tractament penitenciari.

Per tal de solucionar aquest problema, el Reglament penitenciari va ser més realista i, després de reproduir el contingut integral de l'article 61 de la Llei orgànica general penitenciària, va afegir:

"El interno podrá rechazar libremente o no colaborar en la realización de cualquier técnica de estudio de su personalidad o método de tratamiento, sin que ello tenga consecuencias disciplinarias, regimentales, ni de represión de grado de tratamiento. La clasificación se realizará en estos casos, en último término, mediante observación directa del comportamiento y utilización de los datos documentales existentes."

Article 239

Com es pot observar, es continua evitant plantejar la qüestió en termes de rebuig global al tractament, malgrat que la solució adoptada permet una desvinculació entre la classificació i el tractament mitjançant el qual es pot fer efectiu aquest rebuig.

L'intern podrà decidir lliurement si vol participar o no en la realització de qualsevol mètode de tractament penitenciari.

Malgrat les reticències i les contradiccions de la Llei, cal afirmar la **voluntarietat del tractament**.

Per a fer-ho n'hi ha prou de remetre's al caràcter de dret que té el **principi de resocialització** reconegut a l'article 25.2 de la Constitució, que l'entén com una emanació del principi de dignitat humana i lliure desenvolupament de la personalitat reconegut a l'article 10.1 de la Constitució i que converteix en inconstitucional la possibilitat d'un tractament coactiu.

Article 10.1 de la Constitució

L'article 10.1 de la Constitució estableix la dignitat de la persona, els drets inviolables que li són inherents, el lliure desenvolupament de la personalitat, i el respecte a la llei i als drets dels altres com a fonaments de l'ordre polític i de la pau social.

1.4. Els principis del tractament

L'article 62 de la Llei orgànica general penitenciària consagra els anomenats principis científics del tractament. En aquest precepte es pot observar un recull de termes propis de les ciències de la conducta que confereixen al tractament penitenciari un contingut terapèutic conseqüent amb la qualificació del sistema de compliment com a **sistema d'individualització científica**.

Els principis incideixen en els dos moments bàsics en què s'efectuen les **activitats de tractament**:

- 1) L'estudi previ de la personalitat del subjecte.
- 2) La realització del tractament.

El **contingut** d'aquests principis és el següent:

1) **Estudi de la personalitat i judici pronòstic inicial**: el tractament s'ha de basar en l'estudi científic dels factors següents:

- a) La constitució, el temperament, el caràcter, les aptituds i les activitats del subjecte que s'ha de tractar.
- b) El sistema dinamicomotivacional i l'aspecte evolutiu de la seva personalitat, la qual cosa facilita un enjudiciament global.

Aquest estudi s'ha de recollir en el **protocol de l'intern** i dona lloc a l'emissió de dos documents específics:

- Un **diagnòstic de la personalitat criminal** del subjecte.
- Un **judici pronòstic inicial**, que ha de prendre com a base, a més de l'esmentat enjudiciament global de la personalitat, el resum de l'activitat

delictiva i de totes les dades ambientals del subjecte, ja siguin individuals, familiars o socials.

2) **Principis referits a les activitats de tractament.** A continuació es relacionen les característiques del tractament que preveu l'article 62 de la Llei orgànica general penitenciària:

a) **Individualitzat.** El tractament consisteix en l'ús variable de mètodes medicobiològics, psiquiàtrics, psicològics, pedagògics i socials d'acord amb la personalitat de l'intern o interna.

b) **Complex**⁴. Exigeix la integració de diversos mètodes dels esmentats en una direcció de conjunt i en el marc del règim adequat.

c) **Programat.** El tractament s'até a un pla general que fixa la intensitat en l'aplicació de cada mètode de tractament i la distribució entre els diversos especialistes i educadors de les feines concretes que l'integren.

d) **Evolutiu i dinàmic.** El tractament depèn de les incidències en l'evolució de la personalitat de l'intern durant el compliment de la condemna.

⁽⁴⁾Aquest enfocament pluridisciplinari es plasma en la configuració multiprofessional de l'equip tècnic encarregat de programar i conduir el tractament.

La referència a aquests principis relatius a les activitats de tractament col·loca el nostre ordenament penitenciari en sintonia amb l'evolució seguida en els darrers anys, que ha conduït a abandonar una perspectiva preferentment psicològica orientada a l'estudi de la personalitat en favor d'una **teràpia a partir del comportament**.

Aquesta transformació ha desenvolupat, en el terreny de la socioteràpia, la idea d'una **educació social** basada en un grup de treball i en la combinació de diversos instruments terapèutics i coordinada per psicòlegs, educadors i treballadors socials.

L'article 67 de la Llei orgànica general penitenciària preveu l'emissió d'un **judici pronòstic final** quan es conclou el tractament o quan l'intern es troba a punt d'assolir la llibertat. Aquest judici ha de reflectir els resultats obtinguts i ha de fer un pronòstic sobre la probabilitat del comportament futur del subjecte en llibertat, que, en tot cas, es tindrà en compte en l'expedient per a la concessió de la llibertat condicional.

L'eficàcia d'aquesta mesura ensopega amb tota mena de dificultats, tenint en compte les crítiques que s'han fet, des de la criminologia, contra les diverses tècniques de predicció utilitzades, a més de la mateixa dificultat inherent a l'emissió d'un pronòstic sobre una actuació humana.

Per tal d'aconseguir que l'informe pronòstic sigui més efectiu, **Fernández Albor** ha suggerit que se n'ha de limitar la durada, ja que els inconvenients d'una predicció augmenten quan la predicció és a llarg termini, la qual cosa, d'altra banda, fa aconsellable l'**assistència postpenitenciària**.

1.5. La classificació

La classificació s'ha definit com el conjunt d'actuacions de l'Administració penitenciària que conclouen amb una resolució que atribueix al condemnat un grau de tractament (**classificació inicial**) o que canvia un grau que se li havia assignat anteriorment (**progressió** o **regressió**), cosa que determina l'establiment penitenciari on és destinat.

A través de la classificació en graus es materialitza la **progressivitat del règim penitenciari**, que consisteix a fixar diverses fases de manera que cada una d'elles representi el següent:

- 1) Un augment de la confiança en l'intern.
- 2) L'atribució de més responsabilitats.
- 3) L'atorgament de més llibertat.

Per la seva banda, l'article 63 de la Llei orgànica general penitenciària disposa el següent:

"Para la individualización del tratamiento, tras la adecuada observación de cada penado, se realizará su clasificación, destinándose al establecimiento cuyo régimen sea más adecuado al tratamiento que se le haya señalado, y, en su caso, al grupo o sección más idóneo dentro de aquél."

La previsió legal no precisa gaire els aspectes que defineixen la classificació, per la qual cosa cal completar-ho amb el que estableixen altres preceptes, especialment els articles 65 i el 72:

1) Així doncs, mentre que del que diu l'article 63 sembla deduir-se que l'**ingrés de l'intern** en un centre o un altre depèn de la valoració efectuada lliurement per l'equip tècnic d'acord amb el moment i les circumstàncies que es donen en cada cas, l'article 72.2 estableix clarament una vinculació entre el grau de tractament en què es classifica l'intern, i el règim aplicable i, per tant, l'establiment corresponent.

2) En conseqüència, quan l'article 65 assenyalava, pel que fa a la **progressió** o **regressió de grau**, i de manera una mica lacònica i confusa, que la nova classificació ha d'anar acompanyada de la consegüent proposta de trasllat a l'establiment del règim que correspongui, cal entendre que es refereix a la correspondència ja establerta legalment a l'article 72.2. La correlació entre classificació i règim és un aspecte fonamental de la Llei.

Article 65.2

L'article 65.2 de la LOGP recull aquests tres criteris que determinen la idea de progressivitat.

Vegeu també

Vegeu el subapartat 1.6 d'aquest mòdul didàctic, on s'analitzen els problemes que planteja la correlació entre classificació i règim.

L'article 63 permet fer també una **subclassificació**, ja que, dins del règim assignat, parla del grup o secció més idoni. La previsió, en aquest cas, és molt oberta, cosa que ha propiciat que cada centre penitenciari hagi matisat els graus de tractament (sobretot en el règim ordinari) d'acord amb les seves necessitats d'organització i d'oferir incentius als interns o internes.

Aquesta situació també té a veure amb el fet que, més enllà de la classificació a què fa referència la Llei orgànica general penitenciària, qualsevol règim penitenciari té la necessitat elemental de separar els diferents grups d'interns d'acord amb la seva conflictivitat, edat, experiència delictiva i salut.

Nota

La ciència i el dret penitenciari neixen en bona part d'aquesta necessitat de separar els diferents grups d'interns.

D'altra banda, l'article 63 limita el seu contingut als **condemnat**s, que són el col·lectiu objecte del tractament. L'article 64 no preveu la classificació dels **presos preventius**, sinó tan sols la seva observació, que s'ha de limitar a recollir tota la informació possible sobre cada pres (dades documentals, entrevistes) i a l'observació directa del comportament, a l'efecte de procedir a la separació prevista a l'article 16.

Els presos preventius

criteris diferents regeixen pels presos preventius, malgrat que comporten sovint, paradoxalment, unes condicions més desfavorables, ja que, en no estar integrats dins d'un programa de tractament, no es poden beneficiar d'alguns dels drets penitenciaris previstos a la Llei, com ara els permisos de sortida.

Problemes terminològics

La Llei utilitza normalment per a definir aquesta classificació en grups o seccions la paraula **separació**⁵, tot i que també parla alguna vegada de **classificació interior en grups**⁶, que s'ha d'entendre com quelcom molt diferent a la classificació en sentit tècnic, és a dir, l'assignació de grau.

L'ús de la paraula **secció** també suscita un altre problema terminològic derivat d'una tècnica legislativa deficient, ja que a l'article 65 s'utilitza en dos sentits:

- a) Com a terme equivalent a l'expressió **departaments especials** de l'article 10⁷ –l'al·lusió a la secció de diferent règim no ofereix cap dubte.
- b) En referència als casos en què altres règims diferents del tancat (l'obert especialment) es puguin fer efectius en seccions separades situades dins d'un establiment general de compliment, normalment, de règim ordinari.

L'article 63, en canvi, es refereix expressament a la secció com una **subespècie del grau**.

⁽⁵⁾Article 16 LOGP.

⁽⁶⁾Article 64.1 LOGP, amb remissió expressa a l'article 16, que evita qualsevol tipus de dubte.

⁽⁷⁾1r. i 2n. paràgrafs.

"Unidades con absoluta separación"

Aquesta tècnica legal defectuosa també s'estén a la referència a les "unidades con absoluta separación" de l'article 9, pel que fa a les dones i els joves.

L'article 63 de la Llei orgànica general penitenciària conté els **criteris de classificació** que cal tenir en compte:

- 1) La **biografia del subjecte**, la seva personalitat i la història individual, familiar, social i delictiva.
- 2) La **durada de la pena** o la mesura de seguretat que se li ha imposat.
- 3) L'àmbit al qual retornarà probablement.
- 4) Els **recursos**, les facilitats i les dificultats que hi ha en cada cas i en cada moment per a aconseguir el bon èxit del tractament.

Aquests criteris es complementen amb el que disposa l'article 65 sobre la progressió i la regressió de grau:

1) A fi de procedir a la **progressió**, s'ha de tenir en compte la modificació dels sectors o trets de la personalitat directament relacionats amb l'activitat delictiva⁸.

⁽⁸⁾Article 65.2 LOGP.

2) Per a la **regressió** la Llei utilitza, com a únic criteri, l'evolució desfavorable de la personalitat de l'intern respecte al seu tractament⁹.

⁽⁹⁾Article 65.3 LOGP.

Amb tot el que acabem d'exposar, es torna a fer palès el **compromís del legislador amb l'impuls del tractament**:

1) El legislador posa l'accent en els aspectes que proporcionen al tractament un caire terapèutic. Amb aquesta finalitat, la Llei utilitza sovint conceptes jurídics indeterminats que no es poden interpretar en clau merament tècnica –en el sentit de les ciències extrajurídiques–, i que tenen a més un cert contingut moralitzant, com ara "la conducta global de l'intern¹⁰" o "l'evolució desfavorable de la seva personalitat¹¹". La conducta pot ser una bona o mala conducta o pot ser "qualsevol activitat observable de l'intern" desproveïda de valoracions jurídiques o morals.

⁽¹⁰⁾Article 65.2 LOGP.

⁽¹¹⁾Article 65.3 LOGP.

2) També es pot apreciar un esforç del legislador per introduir els criteris de garantia propis d'un dret penal de fet que evitin una moralització del tractament incompatible amb la Constitució, com ara quan s'al·ludeix, en un intent de trobar una fórmula d'equilibri, als trets de la personalitat directament relacionats amb l'activitat delictiva¹², tot i que és lamentable que la Llei obri un espai excessiu d'inseguretat jurídica en situacions de tanta transcendència com la que preveu l'article 65.3.

⁽¹²⁾Article 65.2 LOGP.

L'article 66.2 és significatiu de la tensió entre les diverses exigències i tendències en matèria de política penitenciària que es troben subjacents en la Llei, ja que hi trobem superposades idees contradictòries, com ara la de procediments que tendeixin a modificar el sistema d'actituds de l'intern quan siguin desfavorables o negatives i la de respecte absolut a la personalitat de l'intern.

Respecte absolut

El respecte absolut a la personalitat de l'intern s'oposa, d'altra banda, a l'admissió d'una evolució desfavorable de la personalitat.

La Llei orgànica general penitenciària és coherent amb la tendència general que hem comentat anteriorment i atribueix la competència per a dur a terme la classificació a un **equip qualificat d'especialistes**.

Tot i tractar-se d'una operació envoltada de continguts de caràcter tècnic, no es pot desconèixer que la classificació té una incidència directa en la situació penitenciària de l'intern que es tradueix en una **limitació més o menys àmplia dels drets de l'intern** i la seva esfera general de llibertat, com reconeix el mateix article 65.2 de la Llei orgànica general penitenciària.

1) La Llei, en diversos aspectes, és conseqüent amb la importància fonamental concedida a la classificació de l'intern i preveu algunes **garanties**:

a) Quan un mateix equip reiteri per segona vegada la classificació en un grau, l'intern pot sol·licitar que la propera proposta de classificació es faci a la Central d'Observació.

b) També pot sol·licitar-ho en el cas que es trobi en el segon grau i hagi complert la meitat de la condemna (art. 65.4).

c) L'intern té la possibilitat de recórrer contra la classificació davant el jutge de vigilància penitenciària, d'acord amb l'article 76.2.f.

2) D'altra banda, també cal destacar alguns **dèficits de garanties** que incideixen en el règim de primer grau i que deriven de la indeterminació del temps de durada. El deure de revisar la classificació cada sis mesos no és suficient, sobretot si es tenen en compte dos factors:

a) La regulació defectuosa dels requisits d'ingrés en els establiments de règim tancat.

b) La no-previsió expressa d'una via per a compensar l'eventual desídia o arbitrietat de l'Administració penitenciària quant a la classificació acudint al jutge de vigilància.

Amb tot, no cal exagerar la crítica, en la mesura que s'entengui que es pot formular una petició o una queixa davant d'aquest òrgan jurisdiccional a l'empara del que preveu la lletra g) de l'article 76.2. A efectes d'aquest possible recurs, la **progressió** s'ha de considerar, doncs, quelcom bàsic que es refereix al tractament i que afecta, almenys, tot i que no de manera directa, els drets i els beneficis penitenciaris dels interns.

Article 111 del RP de 1996

Aquesta previsió genèrica es concreta a l'article 111 del RP de 1996, en què s'atribueixen les decisions sobre classificació a la Junta de Tractament, i la seva execució, als equips tècnics (art. 274 i 275).

Nota

La diferència entre aquests límits i les facilitats que l'article 72.3 concedeix per a la progressió és justificada, ja que constitueix una modificació de la rigidesa del sistema progressiu.

Garanties addicionals

L'article 65.4 LOGP també introdueix dues garanties addicionals:

- L'obligatorietat de revisar la classificació cada sis mesos.
- La notificació de la resolució a l'interessat.

1.6. El primer grau i els establiments penitenciaris de règim tancat

Les normes que regulen l'ingrés dels presos als establiments o departaments de règim tancat reflecteixen les greus **contradiccions internes** de l'actual legislació penitenciària. La voluntat de transformar la forma de compliment a partir del principi de resocialització ha portat el legislador a fer girar tot el sistema de compliment al voltant de l'eix del tractament penitenciari. Però això implica una contradicció:

1) D'una banda, la Llei, en un esforç per ser conseqüent amb aquesta vocació transformadora, cau en el voluntarisme a l'hora d'erigir el tractament com a columna vertebral del règim penitenciari.

2) D'altra banda, però, cedeix als imperatius de la realitat i no estalvia recursos per a poder resoldre els problemes d'ordre públic penitenciari.

Amb això no es vol descartar la viabilitat d'una fórmula que harmonitzi els aspectes següents:

a) L'afavoriment raonable de tot el que pugui millorar les possibilitats de reinserció social del pres.

b) El reconeixement realista de les necessitats òbvies de qualsevol règim penitenciari, tot dins d'un respecte escrupolós als drets dels interns.

D'acord amb la Llei orgànica general penitenciària¹³, els establiments o **departaments de règim tancat** es reserven per a dos tipus d'interns:

a) Els condemnats classificats com de perillositat extrema.

b) Els casos d'inadaptació als règims ordinari o obert, apreciats per causes objectives en una resolució motivada, si no fos que l'estudi de la personalitat del subjecte revelés la presència de deficiències o anomalies que determinessin la seva destinació al centre especial corresponent.

A tall de síntesi, podem dir que el precepte estableix les causes que determinen l'accés al règim tancat:

- La perillositat extrema.
- La inadaptació als altres règims penitenciaris.

Aquí es manifesta ja la **confusió legal** sobre la naturalesa del que es pretén regular quan s'observa la manca de simetria que hi ha entre totes dues situacions:

Tipus de tractament

Aquesta contradicció s'evitaria distingint, com fa la doctrina italiana, dos tipus de tractament:

- El penitenciari, referit a les condicions generals dels interns als centres, i que comprendria els drets i els deures, i l'activitat de l'Administració respecte als interns.
- El reeducatiu, que comprendria només el conjunt d'activitats dirigides a la resocialització de l'intern.

⁽¹³⁾Article 10.

Debat parlamentari

La Llei s'aprova després d'un debat parlamentari que mostra la contraposició de diverses propostes que es consagren parcialment en el text final.

- 1) D'una banda, s'exigeix que la perillositat sigui extrema.
- 2) D'altra banda, n'hi ha prou amb la mera inadaptació al règim ordinari o obert, amb independència dels fets que la motivin i sense que se'n perfilin legalment les causes objectives.

Encara resulta més inquietant contrastar la regulació d'aquestes causes d'accés amb les normes que ordenen el tractament penitenciari:

- 1) L'article 10 de la LOGP introdueix criteris referits al règim o l'ordre dins de l'establiment.
- 2) L'article 72.2 vincula directament l'ingrés als diversos establiments amb la classificació determinada per l'evolució del tractament.

El problema rau en el fet que les **exigències de règim** i les **exigències de tractament** no sempre són compatibles, sinó que en cada cas opera la seva pròpia lògica, malgrat l'ordre genèrica de coordinació que conté l'article 71.2 LOGP.

Article 72.2 de la LOGP

L'article 72.2 de la LOGP diu que les activitats que integren el tractament i el règim han d'estar degudament coordinades. La Direcció del centre organitza els diversos serveis per tal d'aconseguir la necessària coordinació.

A més, cada una d'aquestes funcions es corresponia amb l'àmbit de competència dels dos principals òrgans penitenciaris col·legiats anteriors al Reglament penitenciari de 1996, la Junta de Règim i Administració i l'Equip de Tractament, als quals corresponia determinar la classificació dels interns, d'acord amb l'article 270.5 del RP.

Una contradicció

El Reglament penitenciari de 1981 no pot resoldre aquesta contradicció. A l'article 270 s'atribueix, alhora, als equips de tractament la competència per a acordar la progressió o la regressió en grau (art. 270.5), i per a informar els casos d'aplicació de l'article 10.7.

I, encara més, l'article 10.2 LOGP feia extensiva la incorporació als establiments o departaments de règim tancat als presos preventius, que, com ja se sap, no són objecte de tractament.

La **resolució de la contradicció** és difícil:

- 1) La **via legislativa**¹⁴ sembla introduir una jerarquització entre tots dos aspectes quan afirma que la finalitat primordial dels establiments de compliment (sense excepcions) és aconseguir un ambient adequat per al tractament, de manera que les funcions regimentals s'han de considerar mitjans i no pas finalitats en si mateixes.

Lectura complementària

Per a ampliar el coneixement de la problemàtica que envolta l'article 10.2 LOGP, vegeu:

B. Mapelli Caffarena (1982). "Consideraciones entorno al art. 10 de la LOGP". *Revista de Estudios Penitenciarios* (núm. extra 1).

⁽¹⁴⁾Article 71 LOGP.

Però contra aquesta idea de subordinació trobem, tanmateix, que el mateix article 72.2 remet al que preveu l'article 10.1 pel que fa a la regulació del pas dels interns classificats de primer grau als establiments de règim tancat.

2) La **via reglamentària** tampoc no va superar la confusió, especialment des que la reforma de 1984 va suprimir l'antic article 46 del RP 1981 i va renunciar a una de les possibles sortides, que consistia a diferenciar dues classes d'establiments o departaments de règim tancat. L'article 43 del Reglament penitenciari, després de la reforma de 1984, feia confluïr definitivament les exigències de tractament i de règim mitjançant el procediment següent:

Afortunadament, el RP 1996 ha introduït una clara millora en la regulació del règim tancat. Encara que el compliment s'efectua en cel·les individuals, s'estableix una prohibició absoluta que el règim de vida per a aquests interns comporti limitacions regimentals iguals o superiors a les fixades per al règim de compliment de la sanció d'aïllament en cel·la¹⁵. El Reglament vigent ofereix una racionalitat més gran a la distinció efectuada per l'art. 10 LOGP entre els supòsits de perillositat extrema i d'inadaptació als règims ordinari o obert, en establir dues modalitats de vida dels interns. Per això opta per un dels desenvolupaments més sensats imaginables de l'article 10 LOGP, en vincular els centres o mòduls de règim tancat al supòsit d'inadaptació i els departaments especials al supòsit de perillositat, que requereix, a més de la valoració del caràcter extrem d'aquesta, que l'intern hagi protagonitzat o induït alteracions regimentals molt greus que hagin posat en perill la vida o integritat dels funcionaris, autoritats, altres interns o persones alienes a la institució, tant dins com fora dels establiments¹⁶.

D'altra banda, el Reglament estableix una via per la qual excepcionalment es produeix un trencament de l'automatisme en la vinculació entre la classificació i l'aplicació del corresponent règim. En aquest sentit, es permet al centre directiu acordar el trasllat del penat a un establiment o departament de règim tancat en els casos de motí, agressió física amb arma o objecte perillós o presa d'hostatges o intent violent d'evasió, encara que no hi hagi recaigut resolució classificatòria en primer grau¹⁷.

Finalment, el Reglament concreta les particularitats del règim segons la modalitat de vida assignada i estableix de manera taxativa un mínim de dues hores diàries de sortida al pati –que es concreten en tres hores en el cas dels departaments especials i en quatre en els mòduls o centres tancats– i que se sumen a les hores destinades a la realització d'activitats programades que no poden ser superiors a tres en ambdues modalitats. Les mesures previstes són més rígides en relació amb els departaments especials (així, per exemple, es prohibeix la permanència al pati de més de dos interns junts, la qual cosa comporta una sensible millora de les condicions de vida del penat, en comparació amb les previsions de la sanció d'aïllament en cel·la).

Article 43 del RP.

L'article 43 del RP, en concretar les causes objectives que determinen la inadaptació, insisteix en la contradicció latent, en la mesura que introdueix criteris estrictament de règim, i fins i tot alguns relatius a la gravetat i el nombre de delictes comesos, un aspecte que no resulta adequat a unes exigències de tractament.

⁽¹⁵⁾Art. 90.2 del RP.

⁽¹⁶⁾Art. 91 del RP.

⁽¹⁷⁾Art. 95.3 RP.

Mesures previstes

El règim dels departaments de règim tancat suscita una darrera reflexió relativa al problema de la victimització terciària inherent a l'execució de les penes de presó. No hi ha prou mesures legals que evitin o regulin la pràctica habitual de sotmetre presos amenaçats a un règim d'aïllament que, tot i que obeeix a una finalitat protectora, pot resultar greument limitatiu dels seus drets, mentre que els responsables de les amenaces poden continuar en règim ordinari emparats per la llei del silenci. La necessitat de regulació d'un règim penitenciari especial de protecció hauria de ser presa més seriosament pel legislador i per les administracions responsables en matèria penitenciària.

Mesures previstes

Es prohibeix la permanència al pati de més de dos interns junts, cosa que suposa una millora sensible de les condicions de vida del penat, en comparació a les previsions de la sanció d'aïllament a la cel·la.

1.7. El segon grau

La classificació de segon grau de tractament és la més habitual actualment, i el qualificatiu de **règim ordinari** que s'aplica als presos amb aquesta qualificació es correspon, per tant, amb la realitat.

Aquesta situació es produeix sobretot perquè l'accés al primer grau s'ha restringit significativament, fins al punt que ha suscitat algunes reticències el fet que alguns presos conflictius puguin trobar-se fàcilment en centres de règim ordinari, amb el problema que això comporta per al manteniment de l'ordre en aquest tipus de centres.

D'acord amb el que assenyala l'article 72.2 de la Llei orgànica general penitenciària, el segon grau es compleix en establiments de règim ordinari. La Llei no afegeix cap altre tipus de requisits d'accés a aquesta ja coneguda regla de correspondència entre grau i règim.

El RP 1996 ha introduït en la regulació dels programes de tractament alguns continguts específics de la forma ordinària de compliment. En l'art. 117 es preveu l'execució de programes especialitzats per a penats classificats en segon grau, que presenten un perfil de baixa perillositat social i que no ofereixen riscos de trencament de condemna. Aquesta innovació, que ha de ser positivament valorada si s'obvia la referència desafortunada a l'expressió *perillositat social*, es concreta a

"acudir regularment a una institució exterior per a la realització d'un programa concret d'atenció especialitzada, sempre que aquest sigui necessari per al seu tractament i reinserció social."

El Reglament té en compte la participació necessària de l'intern en la planificació d'aquesta mesura per la Junta de Tractament i m'exigeix el consentiment exprés, i també el compromís de respectar el règim de vida propi de la institució que l'acull i de les mesures de seguiment i control que s'estableixin en el programa. La durada de cada sortida diària no pot excedir de vuit hores. La responsabilitat principal en la planificació i seguiment del programa s'ha d'entendre que es concedeix a la Junta de Tractament. Tot i que es preveu la necessitat de l'autorització del jutge de vigilància, això té una base legal dubtosa, ja que com a molt es podria trobar en la competència que s'atorga a aquest òrgan jurisdiccional per a aprovar els permisos de sortida dels presos classificats en segon grau per més de dos dies. La intervenció del centre directiu es limita a l'autorització de les "sortides puntuals o irregulars"¹⁸.

El segon grau

El segon grau evita bona part dels problemes que planteja el règim tancat, ja que la Llei no afegeix més requisits a la correspondència entre grau i règim.

⁽¹⁸⁾Art. 117.3 i 4.

1.8. El tercer grau

El **règim obert** ha estat una de les grans novetats de la Llei de 1979. El règim obert és una modalitat de **compliment atenuat** equiparable als règims de semilibertat que hi ha en altres països¹⁹ i té la virtut d'oferir un període intermedi entre la presó i la llibertat que prepara el retorn de l'intern a la societat.

⁽¹⁹⁾Així ho estableix expressament el Reglament penitenciari.

Es tracta d'un instrument penitenciari indispensable en un sistema sancionador orientat a la resocialització, ja que manté els avantatges de l'ingrés²⁰ sense els seus inconvenients²¹ en la mesura que permet la inserció laboral del subjecte i el contacte diari amb la realitat. Aquest sistema de compliment té un dèficit clar pel que fa a l'efecte preventiu especial, en sentit negatiu, de la pena, per la qual cosa només és operatiu amb els interns l'evolució dels quals permet vaticinar un comportament respectuós amb la llei penal.

⁽²⁰⁾Concretament la possibilitat de dur a terme un tractament.

⁽²¹⁾L'efecte dessocialitzador de la presó.

La **concessió del règim obert** ha guanyat terreny progressivament a la pràctica. De totes maneres, seria agosarat deduir conclusions d'aquesta sola dada i comparar-la amb les d'altres països, ja que el sistema sancionador no ha considerat fins ara prou alternatives a les condemnes privatives de llibertat de curta durada, la qual cosa ha propiciat una tendència expansiva en l'aplicació d'aquest i d'altres mecanismes penitenciaris que modifiquen l'execució en un sentit atenuant.

Dades estadístiques

Algunes estadístiques recents mostren que el nombre d'interns que en gaudeixen s'aproxima al 40% de la població penitenciària total.

El model dissenyat per la Llei orgànica general penitenciària era, com ja s'ha dit, totalment flexible i estava presidit per la idea que no es podia mantenir un intern en un grau inferior al que mereixia, la qual cosa possibilitava el pas gairebé immediat al tercer grau. Però posteriorment aquesta disposició ha estat objecte de restriccions per via reglamentària. Restriccions en absolut comparables amb la que estableix ara l'article 36 del Codi Penal, en la versió donada per la LO 7/2003, en establir per a les condemnes a presó superiors a cinc anys un preceptiu "període de seguretat". El penat haurà de tenir complerta, en aquests

casos, la meitat de la pena imposada per poder accedir a tercer grau. Tot això llevat que el jutge de vigilància, en vista de l'evolució de l'intern, acordi deixar sense efecte aquest període de seguretat i, per tant, la tornada al "sistema normal de compliment". Aquesta possibilitat de deixar sense efecte l'exigència d'haver expiat la meitat de la pena no comprèn els condemnats per delictes de terrorisme o els qui pertanyin a organitzacions criminals. En tots dos supòsits, l'exigència de període de seguretat resulta irreversible. Per aquest motiu la LO 7/2003 significa abandonar en certa mesura el sistema d'individualització científica aproximant-lo a un sistema progressiu.

Així mateix, la reforma del Codi penal desenvolupada per la LO7/2003 ha tingut una profunda incidència en la regulació del tercer grau i ha comportat un retrocés important en la configuració del sistema de compliment derivada de la LOGP de 1979 sota els principis d'individualització científica i flexibilitat. El nou art. 36.2 CP estableix un "període de seguretat" en virtut del qual en les penes de presó superiors a cinc anys no es pot classificar el condemnat en tercer grau de tractament fins al compliment de la meitat de la pena imposada. Amb tot, la llei preveu la reversió al règim general de compliment per acord raonat del jutge de vigilància, sempre que no es tracti de delictes de terrorisme o criminalitat organitzada. El nou règim legal del tercer grau posa en perill els avantatges inherents a la flexibilitat del compliment, contractats per estudis empírics. A més, la LO 7/2003 introdueix el nou art. 72.5 a la LOGP, que afegeix exigències relatives a la reparació del dany per a l'accés al tercer grau.

El Reglament penitenciari exigeix que per a la classificació de tercer grau hi concorrin, favorablement, les variables següents: personalitat i historial individual, familiar, social i delictiu de l'intern, durada de les penes, medi social al qual retorna el reclus, i recursos, facilitats i dificultats existents en cada cas i moment per al bon èxit del tractament²². D'aquest conjunt de variables, previstes com a criteris comuns a tots els processos de classificació, el Reglament disposa que s'ha de valorar especialment l'historial delictiu i la integració social del penat. Amb això es pretén evitar les disfuncions que en la pràctica es produeixen per una valoració excessiva de la conducta penitenciària de l'intern, atesa l'existència de subjectes d'una gran perillositat criminal, principalment algunes personalitats psicòtiques, amb una alta capacitat d'adaptació al medi penitenciari.

Finalment, convé destacar que el Reglament preveu com a supòsit excepcional el cas dels penats amb malalties molt greus, amb patiments incurables, que poden ser classificats en tercer grau amb independència de les variables que intervenen en el procés de classificació, per raons humanitàries i de dignitat personal, atenent la dificultat per a delinquir i la perillositat escassa²³. Tant la regulació del Codi penal²⁴ com la jurisprudència constitucional imposen una interpretació generosa de l'article 104.4 RP que eviti la subordinació de les raons humanitàries a les consideracions de perillositat criminal.

⁽²²⁾Art. 104.3 i 102.2 RP.

⁽²³⁾Art. 104 RP.

⁽²⁴⁾Art. 93.

1.9. Els programes de tractament

1) Criteris generals

L'Administració penitenciària duu a terme la **finalitat resocialitzadora** de la pena privativa de llibertat mitjançant el disseny de programes formatius orientats a l'assoliment dels objectius següents:

- a) Desenvolupar les aptituds dels interns.
- b) Enriquir els seus coneixements.
- c) Millorar-ne les capacitats tècniques o professionals.
- d) Compensar-ne les mancances.

Amb aquesta intenció utilitza **programes i tècniques de caràcter psicossocial** dirigits a millorar la capacitat dels interns i abordar les problemàtiques que puguin haver influït en el seu comportament delictiu anterior, potenciant i facilitant els contactes de l'intern amb l'exterior i comptant amb els recursos de la comunitat com a instruments fonamentals en les tasques de reinserció.

2) Les juntes de tractament i els equips tècnics

Les juntes de tractament duen a terme les tasques d'observació, classificació i tractament penitenciaris, i prenen les decisions que després executen els equips tècnics.

En l'**execució del tractament** intervé tot el personal penitenciari, i els ciutadans i les institucions públiques o privades que puguin contribuir al seu èxit.

3) La participació de l'intern en el tractament

Quan es planifica i s'executa el tractament s'intenta estimular la participació del reclus o reclusa, informant-los amb aquesta finalitat dels objectius, els mitjans i els terminis més adequats per a dur-lo a terme.

L'intern pot rebutjar lliurement qualsevol tècnica d'estudi de la seva personalitat, o s'hi pot negar a col·laborar, sense que això comporti cap conseqüència disciplinària, de règim ni de regressió de grau.

4) Les activitats de tractament

Es duen a terme tant dins com fora dels centres penitenciaris, d'acord, en cada cas concret, amb les condicions més adequades per a aconseguir les finalitats constitucionals i legals de la pena privativa de llibertat.

El recursos de la comunitat

L'Administració penitenciària ha de tenir en compte els recursos de la comunitat per a l'execució de les activitats del tractament penitenciari.

En la nova normativa hi ha dues fórmules concretes de gran interès:

a) Els grups en comunitat terapèutica s'han ideat per al tractament de determinats grups d'interns. El Centre Directiu n'ha d'autoritzar la constitució, i la Junta de Tractament ha d'assumir en aquest cas les funcions que té atribuïdes el Consell d'Administració i la Comissió Disciplinària del centre penitenciari.

b) Els programes d'actuació especialitzada s'han ideat per al tractament de presos drogodependents. El seu objectiu és aconseguir-ne la deshabitació de les drogues, amb independència de la seva situació processal i de les seves vicissituds penals i penitenciàries. L'Administració penitenciària posa en pràctica aquests programes en els centres penitenciaris dins del marc establert en el Pla nacional sobre drogues i en coordinació amb altres organismes i institucions.

El Centre Directiu

El Centre Directiu pot disposar dels departaments que consideri oportuns per a dur a terme els programes de drogodependència.

L'Administració penitenciària també pot desenvolupar programes específics de tractament per a interns condemnats per **delictes contra la llibertat sexual** d'acord amb el seu diagnòstic previ, i qualsevol altre programa específic que consideri adequat establir.

Tant aquests programes com els de drogodependència són sempre voluntaris i el seu seguiment no pot suposar en cap cas la marginació dels interns afectats.

5) La introducció de continguts reparadors en l'execució penal

La LO 7/2003 comporta un canvi significatiu en la introducció de continguts reparadors en l'execució penal. Fins al moment la reparació a la víctima s'havia fet present amb les modificacions introduïdes pel CP de 1995 a les condicions per a acordar la suspensió de l'execució de penes privatives de llibertat i també en la substitució d'aquestes. Tanmateix, no contenia cap referència a la reparació en la legislació penal i penitenciària un cop iniciada l'execució.

La decisió d'inserir la reparació es concreta fonamentalment en la reforma de l'art. 72 de la LOGP, si bé la fórmula no s'adequa a les realitzacions legislatives i pràctiques més interessants del dret comparat, i tampoc no permet afirmar que Espanya s'ha incorporat plenament al moviment políticocriminal que treballa per evitar l'oblit dels interessos de les víctimes.

Mitjançant la LO 7/2003 s'introdueixen dos nous apartats a l'article 72 LOGP. El primer té com a contingut l'exigència que el penat hagi reparat el mal causat com a requisit per a classificar en tercer grau de tractament. S'adverteix, d'entrada, un equívoc conceptual greu, ja que la dicció literal de la norma

al·ludeix exactament a haver satisfet la responsabilitat civil derivada del delicte. Tanmateix, el mateix text legal aclareix que no fa referència pròpiament a la condemna civil imposada en la sentència del títol executiu ni exigeix que aquesta obligació civil hagi quedat extingida, sinó que els diversos elements reclamen una valoració global de la conducta i de la situació del penat per part de l'autoritat competent en matèria de classificació. En aquest sentit, destaca la conducta efectivament observada pel penat a fi de satisfer la responsabilitat civil. D'acord amb la dicció legal i la referència posterior a les condicions personals i patrimonials del culpable cal concloure que s'ha plasmat normativament la idea de reparació segons la pròpia capacitat. Això exigeix una valoració de la disposició i l'esforç que ha fet el penat per reparar el dany, de tal manera que si hi ha aquesta disposició personal efectivament manifestada en fets objectivables (especialment mitjançant prestacions parcials) altres requisits com l'enriquiment obtingut, la naturalesa dels danys i el nombre de perjudicats adquireixen un caràcter secundari. En tot cas, sempre que la satisfacció de la responsabilitat civil hagi estat parcial, la consideració com a rellevant de l'esforç efectuat no es pot dissociar de les garanties que permeten assegurar la satisfacció futura a la qual es refereix el text legal.

La qüestió que més problemes planteja l'article 72.5 CP és la interpretació del segon paràgraf, segons el qual aquesta norma s'ha d'aplicar singularment quan l'intern ha estat condemnat per la comissió d'algun dels delictes que s'hi esmenten. Sembla que el sentit de la Llei és el de considerar aplicable el requisit de reparació només respecte dels delictes enunciats, si bé això no treu que es pugui donar un previsible efecte irradiant de l'exigència de satisfacció de la responsabilitat civil sobre els condemnats per delictes que no són a la llista.

Finalment, cal assenyalar que entre les qüestions omeses però no excloses legalment hi ha la possibilitat de desenvolupar programes de justícia reparadora o restaurativa que, encara que no estiguin dirigits exclusivament cap a la reparació del dany, estan molt vinculats amb aquesta. La disposició de l'intern a iniciar un procés de mediació amb la víctima del delicte o a participar en activitats encaminades a assolir alguna interacció amb víctimes indirectes o a una sensibilització envers aquestes, ha de ser valorada a l'efecte de progressar al tercer grau. Una possible conseqüència d'un procés reparador o restauratiu produït en el si del compliment d'una pena privativa de llibertat pot ser la disculpa a la víctima, que es pot manifestar directament per mitjà del facilitador o de terceres persones, o fins i tot per escrit, segons les peculiaritats objectives i subjectives de cada cas. El desenvolupament de programes de justícia reparadora pot anar acompanyat de la realització de plans de reparació assumits voluntàriament pel penat, i al compliment dels quals pot quedar supeditada la progressió penitenciària.

Vegeu també

Vegeu el mòdul didàctic "Règim penitenciari. Drets, deures i beneficis dels interns", on s'analitzen altres novetats reglamentàries relacionades amb la formació, la cultura i l'esport als centres penitenciaris.

2. El treball penitenciari

2.1. Introducció

El treball penitenciari, segons García Valdés, és "la clau de volta del penitenciarisme contemporani" i també és una de les qüestions més directament unides a la història del dret penitenciari.

Antigament, el contingut de la pena estava constituït en part pel treball del condemnat, i el seu objectiu era aprofitar la seva força productiva en benefici de la víctima o de la col·lectivitat. Eren temps en què els **treballs forçats** s'admetien plenament:

Hi ha règims penitenciaris que defensen un tipus de treball penitenciari aflictiu basat en l'assertió que el règim de vida del condemnat ha de ser més dur que el de l'home lliure més miserable. Però els treballs forçats estan actualment prohibits.

a) D'una banda, la crueltat degradant i inhumana que suposa qualsevol treball forçat va fer que l'any 1950 la Convenció Europea dels Drets de l'Home només admetés la imposició del treball al condemnat amb finalitats reeducatives, segons estableixen les Regles mínimes de Ginebra i Estrasburg.

b) D'altra banda, l'article 29.1 de la Llei orgànica general penitenciària afirma que tots els condemnats tenen l'obligació de treballar d'acord amb les seves aptituds físiques i mentals.

c) La regla 71.2 de les Regles mínimes, en concordança directa amb aquest precepte, estableix que tots els condemnats s'han de sotmetre a l'obligació de treballar d'acord amb la seva aptitud física i mental, determinada per un metge.

d) Les normes internacionals són taxatives a l'hora de prohibir la possibilitat de sancionar la negativa de l'intern a treballar, d'acord amb la prohibició dels treballs forçats i els maltractaments.

El treball penitenciari i el dret comparat

Treball penitenciari aflictiu

El treball penitenciari aflictiu va donar lloc a ocupacions tan pròximes a la tortura com la de la roda (*crank*), el molí (*tread mill*) o l'arrossegament de pedres (*shot drill*), totes habituals a les presons angleses del segle XIX.

El dret al treball

El reconeixement penitenciari internacional del dret al treball es remunta al XII Congrés Penal i Penitenciari de l'Haia de 1950.

El treball penitenciari és actualment una part essencial de tots els sistemes europeus, que observen una gran afinitat en la seva regulació.

Un dels trets predominants en l'àmbit del dret penitenciari europeu és la concepció del treball com un **deure del reclus i alhora un dret del penat**.

L'**obligatorietat del treball penitenciari** no xoca amb la prohibició dels treballs forçats sempre que es presti amb les garanties adequades, tal com estableix el Pacte de Nova York i el Conveni 29 de l'Organització Internacional del Treball.

Pel que fa al **deure de l'Administració** de proporcionar treball als condemnats, no hi ha tanta unanimitat.

El **sistema espanyol** configura de manera àmplia el dret dels reclusos a treballar, fins al punt que li atorga rang de dret constitucional fonamental. En conseqüència, el nostre ordenament situa el dret al treball dels reclusos per damunt del dret al treball dels ciutadans lliures, atès que l'article 35 de la Constitució no té rang de dret fonamental.

El treball penitenciari té, entre d'altres, les **característiques** següents:

- 1) Es tendeix a assimilar el treball penitenciari al **treball lliure**. Això concorda amb els manaments dels textos internacionals que diuen que el treball dels interns s'ha de regir per les normes de salari, seguretat i higiene aplicables als treballadors lliures.
- 2) S'observa una tendència a **combinar el treball proporcionat per l'Administració i el que proporcionen les entitats privades**. Aquest és un tema important, ja que es poden produir abusos i explotacions injustes, cosa que ha provocat que el Conveni 29 de l'Organització Internacional del Treball prohibeixi la cessió del treball penitenciari a particulars i n'imposi el control per part de l'autoritat.

La majoria dels sistemes europeus acostumen a donar preferència al treball proporcionat per l'Administració, mentre que el proporcionat per part del sector privat és subsidiari. Però malgrat el caràcter de subsidiarietat, aquest treball es troba sota el control i l'autorització de l'Administració penitenciària.

El treball penitenciari

És un dels temes que es tracta amb més unitat de criteri, conseqüència lògica dels acords internacionals que hi ha en la matèria.

L'obligatorietat del treball penitenciari

La recull l'article 26 LOGP, i també es plasma en els articles 20, 63, 41, 32 i les normes 28 i 10 d'Itàlia, Bèlgica, Alemanya, Holanda, Anglaterra i Gal·les i Suècia, respectivament.

Exclusions

No s'inclouen en situació de subsidiarietat els treballs pres-tats en situació de règim obert o semilibertat.

3) La **remuneració del treball penitenciari** s'estableix expressament en diverses legislacions.

2.2. Els principis constitucionals

El reconeixement del **dret de l'intern a un treball remunerat**²⁵ es fa a la secció primera ("Dels drets fonamentals i de les llibertats públiques") del capítol segon del títol I de la Constitució espanyola i se li atorga una protecció jurídica per part dels tribunals ordinaris i del Tribunal Constitucional, tal com deriva de l'article 53.2 de la Constitució.

⁽²⁵⁾Article 25.2 de la CE.

Bueno Arús, d'acord amb **García de Enterría**, estableix una sèrie de conclusions a partir del **valor normatiu** immediat i directe que es dedueix del caràcter constitucional dels esmentats preceptes, i que són les següents:

1) Els condemnats interns tenen un dret públic subjectiu i un dret fonamental que se'ls proporcioni un lloc de treball remunerat.

2) L'Administració penitenciària està obligada a proporcionar aquests llocs de treball.

3) En el cas que aquesta obligació s'incompleixi, la jurisdicció ordinària i la del Tribunal Constitucional han d'emparar el dret del condemnat treballador.

d) En els supòsits en què, per qualsevol motiu²⁶, sigui materialment impossible proporcionar un lloc de treball a cada condemnat, l'Administració està obligada a pagar una indemnització per incompliment d'obligacions d'acord amb l'article 1101 del Codi civil.

⁽²⁶⁾Per exemple, l'atur.

El poder judicial no es mostra unànimement a l'hora de valorar l'eficàcia de la declaració constitucional del dret dels condemnats a un treball remunerat. Les sentències del Tribunal Constitucional 172/1989, de 19 d'octubre, i 17/1983, de 18 de gener, han resolt la qüestió en no emparar el dret fonamental del condemnat a un lloc de treball, sinó més aviat en rebutjar el dret de l'Administració a "negar-l'hi impunement", segons una irònica expressió de Bueno Arús.

Articles 26 a 40 LOGP

Els articles 26 a 40 LOGP desenvolupen convenientment els principis constitucionals, que cal posar d'acord amb la catalogació del treball penitenciari com una relació laboral de caràcter especial que fa l'article 2. c de l'Estatut dels treballadors.

El fonament del Tribunal Constitucional en resoldre la qüestió és que considera el dret del condemnat un **dret d'aplicació progressiva**, més que no pas un veritable dret subjectiu perfecte. Per això l'Administració només està obligada a proporcionar un lloc de treball a l'intern quan sigui possible i hi hagi un lloc disponible a l'establiment corresponent.

Aquesta doctrina del Tribunal Constitucional ha rebut una crítica severa per part d'alguns autors, que no admeten que el Tribunal Constitucional pugui decidir que determinats drets d'aplicació progressiva es converteixin a la pràctica en simples principis programàtics.

2.3. La relació laboral especial penitenciària

L'RD 782/2001 abans esmentat regula la relació laboral especial penitenciària que s'efectua en tallers productius dels Centres penitenciaris.

S'exclouen, doncs, de l'àmbit de la relació laboral penitenciària del RD 782/2001 les activitats següents:

- 1) El treball que els interns en règim obert duen a terme a l'exterior, per mitjà d'un sistema de contractació ordinària amb les empreses, i que es regula a la legislació laboral comuna.
- 2) També se n'exclouen les diferents modalitats d'ocupació no productiva que es desenvolupen en els establiments penitenciaris, com ara:
 - a) La formació professional.
 - b) L'estudi i la formació acadèmica.
 - c) Les ocupacions que formen part d'un tractament.
 - d) Les prestacions personals en serveis auxiliars comuns de l'establiment.
 - e) Les feines artesanes, intel·lectuals i artístiques.
 - f) En general, totes les ocupacions que no tinguin una naturalesa productiva.
 - g) Així mateix, s'exclouen de l'aplicació del RD l'activitat laboral duta a terme pels interns en règim obert que es troba sotmesa al sistema de contractació ordinari o legislació laboral comú.

Lectura complementària

En l'àmbit català, vegeu el capítol IV del Decret 329/2006 d'organització i funcionament dels serveis d'execució penal a Catalunya relatiu a les especialitats del treball penitenciari, la formació ocupacional i la inserció sociolaboral.

3. La llibertat condicional

L'excarceració o posada en llibertat dels condemnats pot tenir com a causa la concessió de la llibertat condicional o de la llibertat definitiva. Ambdues donen lloc al cessament de la relació penitenciària, encara que tan sols l'última suposa l'extinció de la pena. En ambdós casos la llibertat dels penats ha de ser ordenada per l'autoritat judicial competent, que és el jutge de vigilància en la llibertat condicional i el tribunal sentenciador en el cas de la llibertat definitiva²⁷. En primer lloc ens ocupem de la llibertat condicional, que per si sola és mereixedora d'atenció per separat, i deixem per a més endavant els aspectes relatius a la llibertat definitiva i posteriors a l'excarceració.

⁽²⁷⁾Article 17 LOGP.

3.1. Concepte i fonament

La llibertat condicional suposa l'excarceració del condemnat condicionada al fet que no delinqueixi durant el temps que queda fins a l'extinció de la pena. L'alliberat continua tenint la condició de penat fins al moment de pronunciar-se el llicenciament definitiu, malgrat trobar-se en una situació fàctica de llibertat efectiva.

Des d'un punt de vista històric, la llibertat condicional sorgeix com un pas més en el desenvolupament del sistema progressiu. A la fi del segle XIX es van posar ja de manifest els avantatges que el sistema ofería per a sotmetre a prova la capacitat del subjecte de reintegrar-se a la vida en llibertat. La idea de la llibertat a prova s'engega als Estats Units. Europa va adoptar el sistema, i així, per exemple, el Codice Zanardelli (1889) va introduir ja aquest institut. La legislació espanyola va trigar més a incorporar-lo. La primera regulació prové de la Llei de 23 de juliol de 1914. La introducció de la llibertat condicional va obeir a la necessitat de resoldre els greus problemes d'ordre públic que s'havien plantejat com a conseqüència de la modificació del sistema penitenciari establert per a les presons africanes. Els factors de tipus conjuntural en la primera regulació del benefici expliquen la fórmula híbrida, i fins i tot contradictòria, consagrada en l'esmentada llei i que després ha passat als codis penals de 1928, 1932, 1944 i 1995.

Pel que fa a la naturalesa de la llibertat condicional, cal dir abans de res que, tot i que és regulada en el Codi penal, és teòricament una institució de caràcter penitenciari, alhora que circumstància relativa a l'execució de la pena que afecta la forma de compliment. Reforça la seva naturalesa penitenciària el fet que l'article 72.1 de la LOGP, recollint els antecedents de la normativa anterior, qualifiqui la llibertat condicional com el quart grau, aspecte que ha estat posat en qüestió per un sector de la doctrina. En qualsevol cas, s'ha de reconèixer que la modificació transcendental que suposa en la situació del penat pot explicar

que s'hagi optat per escometre la regulació d'aquesta institució en el mateix codi, decisió que permet eludir les crítiques que d'una altra manera es podrien efectuar contra el buidament de contingut de les penes per via penitenciària.

La regulació de la llibertat condicional en el Codi penal ha mostrat fins a dates recents un caràcter moralista incompatible amb els principis penitenciaris vigents i amb el contingut d'alguns drets constitucionals. D'aquestes característiques, pròpies d'una etapa ja superada de la nostra història, podria semblar que s'hagi derivat una configuració "premial" d'aquest institut, de manera que la seva concessió seria més l'expressió d'una voluntat graciosa de l'autoritat que parteix d'un programa propi d'un sistema penitenciari modern. No obstant això, i ja amb caràcter previ a la reforma del Codi, el principi resocialitzador, erigit com a finalitat primordial de les institucions penitencières, obliga a entendre la llibertat condicional com a mesura reeducativa, i no merament com un premi per la bona conducta del penat. En realitat, malgrat aquesta dimensió moralista, ja des del primer moment es fa palesa una idea correccional, que reflecteix l'article 5 de la Llei de 1914 en establir que la llibertat condicional es concedirà "com a mitjà de prova que l'alliberat està corregit". La llibertat condicional essencialment és, per tant, un instrument ordinari per a la consecució dels ideals resocialitzadors del nostre sistema penitenciari.

La progressiva consolidació de la concepció que vincula la llibertat condicional amb la individualització penitenciària de la pena i les finalitats de reinserció social ha coincidit amb una tendència a un ús més restrictiu d'aquesta per part de les administracions penitencières a Espanya, tant la de l'Estat com la de la Generalitat de Catalunya. Això s'evidencia mitjançant les dades que reflecteixen un descens constant del percentatge de penats que hi ha en llibertat condicional, la qual cosa és una de les raons que explica l'augment de la població penitenciària. Això posa de manifest que en realitat la individualització ha significat una fallida en l'anterior aplicació automatitzada i generalitzadora d'aquest institut. Amb tot, la implantació d'una mentalitat restrictiva i temerosa pot representar un fre per a les possibilitats de fer ús de la llibertat condicional com a instrument de reinserció social, particularment si es té en compte l'insuficient ús que es fa de la possibilitat d'acordar la llibertat condicional amb imposició de regles de conducta que permetin una supervisió de l'alliberat i un reforç al seu procés de reinserció social.

3.2. Requisits

El règim jurídic de la llibertat condicional està regulat pels articles 90 a 93 del Codi penal i complementat per la Llei de 23 de juliol de 1914 sobre llibertat condicional, no prevista entre les disposicions derogatòries de la Llei orgànica de 23 de novembre de 1995, que aprova el nou Codi penal. En termes generals i en una perspectiva de dret comparat es pot dir que de la regulació dels requisits en el codi espanyol destaca la seva simplicitat, atès que no s'imposen exi-

gències relatives a la durada de la pena o a no haver delinquit durant el període de compliment de la pena, encara que les modificacions introduïdes en lleis posteriors li doten d'una major rigidesa quant al temps de compliment exigít.

La LO 7/2003 ha introduít una incisiva reforma en la regulació legal de la llibertat condicional, que s'inscriu en la tendència involucionista pròpia de l'esmentada llei. Tot i que no s'altera l'estructura del règim legal de la llibertat condicional, s'introdueixen significatives modificacions de contingut que suposen una reducció del poder de decisió de la jurisdicció, amb un correlatiu increment dels poders de l'Administració penitenciària i la introducció de l'emergència d'haver reparat el dany, encara que no com a requisit autònom sinó com a element que s'ha de valorar en l'emissió del pronòstic favorable de reinserció social. També s'ha inclòs un nou supòsit excepcional d'avançament de la llibertat condicional i excepcions als beneficis en els supòsits de terrorisme i criminalitat organitzada. Per la seva banda, la LO 15/2003 ha endurit les condicions per a l'excarceració anticipada dels septuagenaris i dels malalts incurables.

Els requisits legals per a l'aprovació de la llibertat condicional són:

a) Estar en el tercer grau de tractament penitenciari.

Aquest tradicional requisit confirma la vinculació de la llibertat condicional a la idea de progressivitat i de transició gradual a la vida en llibertat.

b) Haver extingit les tres quartes parts de la condemna.

El Codi penal espanyol adopta un criteri únic per a totes les penes privatives de llibertat, amb independència de la seva durada. En el cas de pluralitat de condemnes, s'atendrà, com a regla general, a la pena única refosa de conformitat amb el que disposa l'article 76 CP. No obstant això, l'article 78 ha establert una excepció a aquesta regla, de manera que quan la pena a complir resultés inferior a la meitat de la suma total de les imposades, el jutge o tribunal podrà acordar motivadament que el còmput "es refereixi a la totalitat de les penes imposades en les sentències", això és, a la suma de les diverses condemnes. Aquesta nova mesura reflecteix la inquietud, manifestada en el debat parlamentari del projecte de codi, i revitalitzada en la LO 7/2003, per l'anomenat *compliment íntegre de les penes*.

Per al còmput del temps de condemna extingit s'ha de tenir en compte el que preveu l'article 193 RP:

- el temps de condemna objecte d'indult es rebaixarà al penat del total de la pena imposada, procedint com si es tractés d'una nova pena de durada inferior;

- quan el penat sofreixi dues o més condemnes de privació de llibertat, la suma d'aquestes serà considerada com una sola condemna a l'efecte de l'aplicació de la llibertat condicional, i si el penat ha estat indultat se sumará igualment el temps indultat en cadascuna per a rebaixar-la de la suma total.

c) Haver observat bona conducta.

El Codi de 1995 va substituir l'anterior exigència d'una conducta "irreprotxable" per una mera referència, més ponderada, a la "bona conducta". Ens trobem davant un concepte indeterminat amb els consegüents riscos d'inseguretat jurídica. S'ha d'advertir si més no que la "bondat" de la conducta no es pot apreciar d'acord amb un codi moral ni conforme a una valoració genèrica per part de l'Administració penitenciària, sinó que s'ha de basar en les dades positives i negatives que figurin en l'expedient penitenciari de l'intern, segons criteris objectius susceptibles de ser apreciats pel jutge de vigilància.

d) Pronòstic individualitzat i favorable de reinserció social.

Ens trobem aquí amb l'element més significatiu introduït en el CP 1995, que va substituir l'antiga referència a les "garanties de vida honrada". Aquest requisit, que completa la referència a la "bona conducta" penitenciària, constitueix en realitat un dels punts clau d'una política penitenciària orientada a la resocialització de l'intern. A favor de la introducció d'aquest requisit ha jugat, a més de la necessitat de substituir l'obsoleta clàusula del codi anterior, la preocupació per envoltar la llibertat condicional de certes garanties. Sembla que aquí s'està exigint un judici de pronòstic sobre la capacitat del subjecte de respectar la llei penal, amb totes les dificultats que suposa la realització d'un pronòstic d'aquesta classe. Es podria pensar que es compleix el tràmit exigint en l'article 90.3 CP amb l'informe de caràcter tècnic (informe pronòstic final) de l'equip multiprofessional de tractament, al qual fa referència l'article 67 LOGP, en què:

"es manifestaran els resultats aconseguits pel tractament i un judici de probabilitat sobre el comportament futur del subjecte en llibertat, que, si escau, es tindrà en compte en l'expedient per a la concessió de la llibertat condicional."

Quant al pronòstic exigint per l'article 90 CP 1995, s'han de destacar dues qüestions:

En primer lloc, l'informe pronòstic passa a tenir un caràcter preceptiu, per la qual cosa ha de ser incorporat de totes maneres a l'expedient de llibertat condicional.

En segon lloc, el Codi expressa una voluntat d'atribuir una major responsabilitat al jutge de vigilància en el procés previ a la concessió de la llibertat condicional. Per a això se li atorga la facultat de recaptar els informes tècnics que estimi convenients, que poden ser els del mateix centre penitenciari o uns altres de caràcter complementari. Sens dubte, el bon funcionament d'aquesta

mesura i d'altres implantades en el Codi de 1995 depèn en bona mesura de la creació d'equips professionals de suport en els òrgans jurisdiccionals, aspecte que les recents reformes legals han continuat evitant.

La inevitable fragilitat de tot pronòstic ha d'estar acompanyada de la previsió de certes garanties o de la submissió de l'alliberat a algun tipus de seguiment institucional. Per a això el Codi preveu la possibilitat d'imposar l'observança d'una o diverses de les regles de conducta previstes en l'article 105 CP, mesura que s'ha de celebrar tot i ser conscients que l'efectivitat d'aquesta no queda ni molts menys assegurada pel mer fet d'incorporar-la a la llei penal. Això va més enllà de les simples mesures que preveia, amb escàs encert, el Reglament penitenciari de 1981, a saber: fixació de residència i ocupació laboral o mitjà de vida, a més de l'actuació de la comissió d'assistència social penitenciària²⁸. L'exigència d'una ocupació no resulta realista ni justa tenint en compte la situació actual del mercat de treball, per la qual cosa seria una exigència contraproductiva des del punt de vista de les expectatives de resocialització de l'individu. Els esforços s'haurien més aviat de dirigir cap a la previsió de recursos que permetin assegurar el seguiment real del subjecte alliberat.

⁽²⁸⁾Article 63.

La LO 7/2003 ha afegit la condició d'haver satisfet la responsabilitat civil derivada del delictes com a exigència per a considerar complert el requisit de gaudir d'un pronòstic favorable. Aquesta nova condició, que s'assembla al que preveuen altres ordenaments, s'ha d'interpretar en el sentit que se li ha reconegut quant al tercer grau, de manera que la reparació constitueix un dels elements la valoració dels quals resulta necessària per a emetre l'informe al qual s'al·ludeix legalment, que s'ha de ponderar conjuntament amb la resta d'informacions sobre la trajectòria penitenciària del condemnat.

3.3. Supòsits especials de llibertat condicional anticipada

El Codi penal preveu diversos supòsits especials en els quals és possible la concessió de la llibertat condicional abans del transcurs de les tres quartes parts de la condemna. En tots ells, segons s'aclareix expressament, han de concórrer els requisits de trobar-se el penat en tercer grau, haver observat bona conducta i tenir el pronòstic favorable de reinserció social.

3.3.1. Desenvolupament d'activitats laborals, culturals i ocupacionals

L'article 91.1 CP atribueix al jutge de vigilància la facultat de concedir la llibertat condicional "excepcionalment" als penats que hagin extingit les dues terceres parts de la seva condemna, "sempre que mereixin aquest benefici per haver desenvolupat continuadament activitats laborals, culturals o ocupacionals".

Aquesta via extraordinària per a l'avançament de la llibertat condicional es correspon amb altres models en la legislació comparada i substitueix totes les redempcions anteriors, ja sigui l'ordinària prevista en l'article 100 de l'antic Codi, que incidia en el còmput de les tres quartes parts, com la redempció extraordinària introduïda en l'article 256 RP 1981, expressament derogat, que consistia precisament en l'avançament de la llibertat condicional. La vocació de síntesi del contingut dels dos antics beneficis es manifesta en la referència a les activitats laborals (succedani de la idea de redempció de pena per treball) alhora que a les de caràcter cultural o ocupacional. La fórmula alternativa utilitzada permet evitar la negació del benefici per la inexistència d'una suficient oferta de treball penitenciari –així com l'absurda situació anterior de resoldre els greuges derivats d'aquestes mancances a força d'aplicar la redempció de manera indiscriminada. També pot coadjuvar a suplir aquesta deficiència la inclusió de les activitats ocupacionals, destinades a afavorir en els interns l'adquisició d'hàbits laborals i dels coneixements o aptituds necessàries per a la seva futura reinserció laboral.

3.3.2. Nou supòsit d'anticipació qualificada

La LO 7/2003 ha introduït un nou supòsit de llibertat condicional anticipada, que apareix en el nou apartat segon de l'article 91 CP. La fórmula finalment implantada respon a una orientació que es distancia en bona mesura de les directrius generals de la reforma, encara que serà en certa manera complementada amb elles segons la lògica politicocriminal que s'expressa en la imatge del pal i la pastanaga. En qualsevol cas, la introducció d'un supòsit d'anticipació qualificada que atengui a continguts que conjuguin la dimensió reparadora amb la rehabilitadora és un encert que permet compensar la desencertada i pobra versió de l'anticipació excepcional introduïda en el Codi de 1995, que feia prevaler aspectes més secundaris, i fins i tot anecdòtics, com la participació en activitats laborals o culturals.

3.3.3. Septuagenaris i malalts molt greus

L'article 92 CP recull els dos supòsits excepcionals anteriorment previstos en l'article 60 RP 1981, en els quals estableix una excepció al requisit d'haver complert les tres quartes parts i fins i tot les dues tercers de la condemna: els condemnats de setanta anys (o que els compleixin durant l'extinció de la condemna) i els malalts molt greus amb patiments incurables, segons informe mèdic.

Els dos casos previstos en l'article 92 CP responen a un mateix fonament doble: els motius humanitaris i la disminució de la necessitat del compliment efectiu de la pena des del punt de vista preventiu general i especial. L'argument de la necessitat cal relacionar-lo amb la vigència de la resta de requisits legals de la llibertat condicional, tal com especifica l'esmentat precepte. En cap d'aquests casos la concessió de la llibertat pot operar, doncs, de manera automàtica, sinó que estarà subordinada a les expectatives de comportament futur del subjecte.

El sentit de l'excepció ha de ser el que els impediments per a la llibertat derivats del comportament passat del penat haurien de cedir davant les raons de caràcter humanitari, si això no suposa un risc intolerable derivat del possible comportament futur.

La jurisprudència constitucional existent no abona les interpretacions de signe restrictiu. Així, la STC 48/1996, de 25 de març, considera que la norma incorporada al Codi penal de 1995 tracta d'aconseguir un punt d'equilibri entre el dret a la vida i el de la gent a la seva seguretat, i "no exigeix l'existència d'un perill imminent o immediat ni tampoc significa que qualsevol malaltia irreversible provoqui el pas al tercer grau penitenciari", havent-se d'imposar raons no de *pietatis causa* sinó relatives a criteris de justícia derivats de conjugar els valors constitucionals implicats en aquesta situació límit. S'afegeix que "no es tracta d'una excarceració en perill de mort, sinó per qui pateix un mal sense remei conegut segons les regles de l'art mèdic", havent-se de valorar la incidència negativa que la permanència en el centre penitenciari pot tenir per a la salut de l'individu, atenent a la "unitat psicossomàtica de l'ésser humà".

L'article 196 RP estableix una regulació específica d'aquesta forma de llibertat condicional. En el cas que els serveis mèdics del centre penitenciari considerin que concorren les condicions per a la concessió de la llibertat condicional per aquesta causa excepcional, han de posar-ho en coneixement de la Junta de Tractament. Tant en aquest supòsit com en el de les persones que hagin complert els setanta anys d'edat, s'eleva expedient de llibertat condicional al jutge de vigilància, en el qual s'ha d'acreditar el compliment dels requisits legals per a la concessió del benefici i incorporar un informe social en el qual es faci constar l'admissió de l'intern per alguna institució o associació quan aquest estigui mancat de vinculació o suport familiar, així com, en el cas de malalts molt greus, de l'informe mèdic acreditatiu de la malaltia i de la gravetat i irreversibilitat d'aquesta.

La LO 15/2003, de 25 de novembre introdueix dos nous apartats en l'article 92, pel qual es reclama al jutge de vigilància penitenciària que efectui una valoració de "les circumstàncies personals, la dificultat per a delinquir i l'escassa perillositat del subjecte". La reforma resulta desconcertant per diversos motius. En primer lloc, per incidir sobre una matèria, la llibertat condicional, que ja havia estat objecte d'una profunda reforma tan sols uns mesos abans sense raó aparent que ho justifiqui. En segon lloc, la dificultat per trobar un sentit racional a tal furor legal s'acreu per la inexistència de cap explicació en l'exposició de motius de l'esmentada norma. Finalment, una anàlisi del contingut dels nous nombres segon i tercer de l'article 92 CP posa de manifest una desconfiança davant els jutges de vigilància i en certa manera davant els òrgans de les administracions penitenciàries competents, de manera que la preocupació que sembla haver animat el legislador és la d'emfatitzar la necessitat d'un control respecte a la perillositat criminal i per tant la d'evitar que per part dels jutges de vigilància s'atengui en exclusiva o de manera primordial a consideracions de caràcter humanitari. El nou tractament legal d'aquest supòsit excepcional

de llibertat condicional confirma, d'altra banda, la necessitat d'una progressió prèvia al tercer grau penitenciari, fins i tot en els casos de perill palès per a la vida. La regulació d'aquest supòsit, continguda en l'article 92.3, resulta sumament deficient i confusa, encara que s'ha d'entendre que el sentit de la distinció legal segons la gravetat del pronòstic negatiu per a la vida del condemnat no pot ser un altre que el d'establir un mandat a l'òrgan competent per a la classificació, que precisament no és, com se sap, el jutge de vigilància, perquè valori amb més flexibilitat les circumstàncies concurrents en el subjecte amb vista a acordar la progressió en grau.

3.4. Regles de conducta

El CP 1995 va introduir com a novetat la possibilitat que el jutge de vigilància imposés, en acordar la llibertat condicional dels penats, l'observança de regles de conducta²⁹.

(29) Article 90.2.

Després de la LO 7/2003, la norma remet als articles 83 i 96.3 CP i es refereix a les "regles de conducta" i a les "mesures de seguretat" previstes, respectivament, en aquests preceptes. La doble remissió normativa provoca que l'elenc de mesures i regles de conducta reporta a l'excés extens, a més de caòticament configurat, alhora que s'observa l'absència de mesures que podrien tenir més interès, com la "vigilància de conducta", que apropiaria la situació de l'alliberat a la pròpia d'un règim de llibertat vigilada, o l'assumpció de "compromisos de reparació" o treballs o tasques d'utilitat social, que podrien imposar-se si escau a l'empara de l'article 83.1.5 CP i atenent al principi de voluntarietat. La parca i deficient regulació legal de les regles de conducta en l'article 90.2 denota en general l'escassa atenció i interès que hi ha posat el legislador. No es preveu res quant a la durada d'aquestes. Davant el silenci de la llei, cal entendre que el jutge de vigilància estarà sotmès tan sols a un límit màxim, el corresponent a la resta de pena pendent de complir fins a l'extinció definitiva d'aquesta.

3.5. Règim especial per al terrorisme i la criminalitat organitzada

La preocupació fonamental plasmada en la LO 7/2003 per a introduir un règim d'excepcionalitat punitiva per als delictes de terrorisme, que s'estén a altres formes de criminalitat organitzada, té tres manifestacions pel que fa a la llibertat condicional, en els articles 90.1, 91.1 i 2 i 93.2 i 3 CP. La primera és la d'abast més ampli, ja que projecta els seus efectes sobre el règim general de la llibertat condicional. Segons el nou paràgraf tercer addicional de l'article 90 CP, s'agrega un requisit en el cas de persones condemnades pels delictes referits. Aquesta nova exigència per a l'accés a la llibertat condicional s'articula pròpiament com a condició del pronòstic favorable de reinserció social i es concreta en l'abandó de l'activitat criminal i la consegüent col·laboració activa amb les autoritats. Amb això la llei sembla expressar una doble exigència, de manera que no n'hi hauria prou amb el mer abandó si no va seguit d'una conducta positiva de col·laboració. En tractar de concretar-la, el desmanegat

text permet dubtar si seria suficient una declaració expressa de repudi de les activitats delictives i d'abandó de la violència amb petició de perdó a les víctimes, encara que a més l'al·lusió als informes tècnics confirma que en realitat l'exigència és doble i obliga a una conducta positiva.

La segona mesura excepcional consisteix en l'exclusió dels condemnats per aquests delictes de tots els supòsits d'avançament de la llibertat condicional, exclusió que s'estableix amb caràcter absolut.

3.6. Revocació

Segons l'article 93 CP, si en el període que falti al subjecte per a complir la seva condemna delinquis o no respectés les regles de conducta imposades, li serà revocada la llibertat concedida i el penat reingressarà a la presó en el període o grau penitenciari que correspongui, sense perjudici del còmput del temps passat en llibertat condicional. En la previsió de la revocació es materialitza el caràcter condicional de la llibertat. Tractant-se d'una disposició contra el reu, s'ha d'interpretar l'expressió "delinquis" en sentit estricte, de manera que és procedent la revocació sempre que la infracció penal comesa tingui naturalesa de delicte i no de falta. És irrellevant, no obstant això, la classe de delicte comès i la pena prevista, atès que la llei es refereix al sol fet de delinquir, a pesar que des d'una perspectiva politicocriminal orientada a la reinserció social del penat seria desitjable una previsió legal més oberta, que no imposi la revocació segons quina sigui la naturalesa del delicte i d'acord amb les expectatives de rehabilitació del subjecte.

L'article 93 CP conté com a causa de revocació la inobservança de les regles de conducta que si escau hagin estat imposades. No s'encerta a comprendre el motiu pel qual en aquest cas el legislador no ha donat entrada a solucions alternatives a la revocació, a diferència del criteri seguit en l'article 84.2 CP respecte a la suspensió de l'execució de la pena, on també es pot substituir la regla per una altra. De manera contrària al que succeeix respecte a l'altra causa de revocació, no és necessària aquí una condemna executòria. N'hi haurà prou amb un informe de la comissió tècnica i la resolució del jutge de vigilància³⁰.

⁽³⁰⁾Article 93 CP i article 76.2 b LOGP.

La LO 7/2003 ha afegit l'article 93.2, pel qual s'estableixen noves possibilitats de revocació en els supòsits de terrorisme i criminalitat organitzada.

3.7. Efectes

La llibertat condicional no té efectes pel que fa a l'extinció de la condemna. En conseqüència, els terminis per a la rehabilitació previstos en l'article 136.2 CP es computen des del moment del llicenciament definitiu.

D'acord amb el que disposa l'article 93 CP, el període de llibertat condicional durarà tot el temps que falti fins al compliment de la pena.

3.8. Procediment

L'article 76.2 b LOGP atribueix expressament la competència per a la resolució i revocació de les propostes de llibertat condicional dels interns al jutge de vigilància. El procediment administratiu per a la tramitació dels expedients de llibertat condicional està regulat en els articles 194 i següents del Reglament penitenciari.

La Junta de Tractament, amb la suficient antelació al compliment del termini previst en el Codi penal, per a evitar un retard en la concessió del benefici, ha de procedir a la tramitació de l'expedient, en el qual hauran de figurar, entre d'altres, l'informe pronòstic d'integració social, així com la proposta d'un programa individual i un pla de seguiment. També contindrà, si escau, la proposta d'una o diverses de les regles de conducta previstes en l'article 105 CP.

Si es tracta d'interns estrangers no residents legalment al territori de l'Estat, o d'espanyols residents a l'estranger, el Reglament preveu que el jutge de vigilància pugui autoritzar el gaudi de la llibertat condicional en el seu país de residència, i pugui sol·licitar a les autoritats competents de l'estat corresponent l'aplicació de les mesures de seguiment i control de la llibertat condicional establertes en la legislació interna, sempre que ho permetin les normes de dret internacional.

Respecte al control de l'alliberat, el Reglament penitenciari preveu la seva adscripció al centre penitenciari o centre d'inserció social més proper al domicili en el qual residia, i que els serveis socials penitenciaris del centre en facin el seguiment i control, d'acord amb les directrius marcades per la Junta de Tractament corresponent. Es preveu l'elaboració d'un programa individualitzat per al seguiment dels alliberats, que es concep com a continuació del model d'intervenció dels penats. En aquest programa s'incorporaran les regles de conducta que imposi, si escau, el jutge de vigilància.

4. Liquidació de condemna i llicenciament definitiu

L'excarceració d'un condemnat es produeix amb l'aprovació de la llibertat definitiva, per la qual és competent el Tribunal sentenciador, o mitjançant la llibertat condicional, ja examinada anteriorment. Abans de l'aprovació de la llibertat definitiva s'ha d'haver efectuat la liquidació de condemna. El criteri general de l'aprovació de la llibertat per part de l'òrgan sentenciador, establert en l'article 17 LOGP, era matisat en l'article 67 de l'anterior reglament, que introduïa una excepció quan es tractés de penes inferiors a sis mesos, en les quals "s'entendrà aprovada la llibertat definitiva amb la remissió de la liquidació de condemna en què figuri el dia quan aquella quedarà complerta". Aquesta previsió, d'indiscutible caràcter pràctic i que tractava d'evitar que un funcionament administratiu defectuós impedís l'excarceració al qual el subjecte tenia dret, ha perdut bona part del seu sentit amb la desaparició de les penes inferiors a sis mesos produïda arran de l'aprovació del Codi penal de 1995, per la qual cosa no està ja recollida en l'actual reglament, que manté tot i això altres garanties.

El procediment previ a la concessió de la llibertat és regulat en l'article 24 RP. L'esmentat precepte disposa que amb una antelació mínima de dos mesos abans del compliment de la condemna el director de l'establiment formularà al tribunal sentenciador una proposta de llibertat per al dia en què el penat deixi previsiblement extingida la seva condemna, d'acord amb la liquidació practicada en la sentència.

Si el condemnat és un estranger sobre el qual ha recaigut una ordre d'expulsió posterior a la condemna, l'article 26 RP obliga a comunicar la data previsible de llicenciament definitiu a l'autoritat administrativa amb una antelació mínima de tres mesos, a l'objecte que aquesta pugui adoptar les mesures necessàries conformement a la legislació d'estrangeria. D'altra banda, en els casos de substitució de pena privativa de llibertat per la mesura d'expulsió del territori de l'Estat (d'acord amb el que preveu l'article 89 CP), l'article 27 RP ordena la notificació al ministeri fiscal de la data previsible d'extinció de la condemna, que és procedent efectuar en tot cas quan es tracti de penats estrangers que extingeixin condemnes inferiors a sis anys de presó.

5. L'assistència social postpenitenciària

La Llei orgànica general penitenciària dedica un títol autònom a l'assistència postpenitenciària. Amb això la Llei ha volgut ser conseqüent en el seu compromís amb l'ordre resocialitzadora que deriva de la Constitució i que aquesta consagra en el seu article 1, i intenta fer front als obstacles existents per a la reinserció social després de l'excarceració.

L'article 73 LOGP estableix que els condemnats que han complert la seva pena i els que d'alguna manera han extingit la seva responsabilitat penal han de ser plenament reintegrats en l'exercici dels seus drets com a ciutadans. Aquesta declaració programàtica es completa amb una altra declaració també contundent: els antecedents no podran ser en cap cas motiu de discriminació social o jurídica.

Aquest fet planteja el problema de si aquesta prohibició general de discriminació no contradiu el que el Codi penal preveu pel que fa a les qüestions següents:

- 1) La **rellevància dels antecedents penals** en l'agreujaent de reincidència i en la remissió condicional de la pena privativa de llibertat.
- 2) El fet que només amb la **rehabilitació** s'extingeixen de manera definitiva tots els efectes de la pena, tal com establia l'antic article 118 del Codi penal.

La qüestió, òbviament, no es pot plantejar en termes de derogació del que preveu el Codi penal després de les reformes de 1983 i de 1995. De totes maneres, sembla clar que la declaració de l'article 73.2 té un caràcter tan genèric que és difícil de concretar, i que no totes les formes de rellevància jurídica dels antecedents –especialment les que preveu la llei penal– es poden considerar una forma de discriminació.

El que disposa l'article 73 és, doncs, compatible amb la subsistència dels antecedents penals, sempre que la llei prevegi una via raonable per a la cancel·lació d'aquests antecedents, com ara la que consagra actualment l'article 136 del Codi penal.

Les propostes de supressió pura i simple del **Registre de Condemnats i Rebels** desconeixen o menysvaloren dues coses:

1) Les exigències d'una política criminal adequada en l'aplicació judicial dels substitutius penals.

2) La utilitat del coneixement dels antecedents en la individualització penitenciària de la pena, és a dir, a l'hora d'emprendre un programa de resocialització en cas de recaiguda en el delictes.

La declaració que conté l'article 73 es completa amb la previsió de l'article 74, que configura una **Comissió d'Assistència Social** a la qual s'encomana la prestació de l'assistència social necessària als interns, als que gaudeixen de llibertat condicional o definitiva, i als familiars dels uns i dels altres.

Aquesta iniciativa és conseqüent amb els continguts propis de l'estat social, que intenta posar en marxa els mecanismes necessaris per a superar els obstacles reals per a una reinserció social efectiva.

A més, és una iniciativa de signe social que manifesta un cert reconeixement de l'efecte **negatiu de caràcter dessocialitzador** propi de la privació de llibertat, que s'intenta contrarestar per mitjà de mesures positives.

Segons disposa l'article 75 de la Llei orgànica general penitenciària, el personal assistencial de la Comissió d'Assistència Social ha d'estar constituït per funcionaris que han de passar a prestar els seus serveis en aquest òrgan, amb exclusió de qualsevol tipus d'activitat que no sigui de caràcter estrictament assistencial.

Extensió de l'assistència social als familiars

L'extensió de l'assistència social als familiars dels interns respon a l'exigència ineludible de corregir l'impacte que la privació de llibertat té sobre les persones de l'entorn del pres, que, tot i no estar afectades per la condemna penal, poden patir-ne indirectament les conseqüències, tant des del punt de vista econòmic com assistencial.

Malgrat aquesta precaució legal, no es pot desconèixer que la dimensió estrictament assistencial d'aquesta comissió ha conviscut també amb una certa **funció auxiliar de control** que es materialitza en les previsions reglamentàries sobre la llibertat condicional.

A Catalunya, el Decret 329/2006, de 5 de setembre, pel qual s'aprova el Reglament d'organització i funcionament dels Serveis d'Execució Penal a Catalunya ha derogat les disposicions del Decret 555/1983 que regulà, en el seu dia, la creació de la Comissió d'Assistència Social Penitenciària.

Els articles 100 i següents del Decret de 2006 regulen la composició i funcions d'aquests serveis socials. Les funcions comprenen tant l'assistència social i comunitària a la població reclusa, com el control, seguiment i execució de la llibertat condicional i de totes aquelles mesures penals que suposen una alternativa a l'ingrés en presó.

Resum

La Llei orgànica general penitenciària defineix el **tractament penitenciari** com el conjunt d'activitats dirigides a aconseguir la reinserció social dels condemnats.

Un dels aspectes més remarcables de la Llei orgànica general penitenciària és el caràcter central que hi ocupa el tractament dels condemnats en el sistema penitenciari, fins al punt que s'hi subordinen els aspectes referents al **règim penitenciari**.

Tanmateix, ni la mateixa llei ni la pràctica no són sempre coherents amb aquest model teòric i sovint les exigències de règim s'imposen a les sempre més complexes expectatives del tractament.

La **voluntarietat del tractament** es dedueix de la Constitució, fet que contrasta amb la regulació de la classificació, que és una operació efectuada teòricament amb criteris de caràcter tècnic, però de la qual deriven conseqüències com ara l'internament en un centre de règim tancat, de règim ordinari o de règim obert, amb el corresponent règim penitenciari.

La Llei considera el **treball penitenciari** alhora com un dret i com un deure dels interns. Tot i trobar-se regulat en el títol referent al règim penitenciari, el treball productiu i remunerat s'ha de considerar una eina de tractament que tendeix a millorar les expectatives de reinserció social del subjecte després de la seva excarceració. Altrament hi hauria el risc de ressuscitar la institució dels treballs forçats, prohibida per la Constitució.

El Reglament penitenciari de 1996 aclareix l'**estatut jurídic** d'aquesta forma de prestació laboral, i estableix i desenvolupa el concepte de relació especial penitenciària.

L'**assistència postpenitenciària** obeeix a l'afany de portar fins a les últimes conseqüències, i d'acord amb les exigències pròpies d'un estat social, l'ordre resocialitzadora continguda a la Constitució. La realització de l'esmentada assistència es fa efectiva bàsicament mitjançant una Comissió d'Assistència Social, prevista a la llei i desenvolupada a Catalunya per una normativa autonòmica específica de rang sublegal que es refereix als Serveis d'execució penal.

Exercicis d'autoavaluació

De selecció

1. L'objectiu del tractament penitenciari és...

- a) la regeneració moral del delinqüent.
- b) l'assumpció per part del delinqüent dels valors socials dominants.
- c) assolir la normalitat psíquica de l'intern.
- d) que l'intern sigui capaç de viure sense cometre actes delictius.

2. La classificació és...

- a) el conjunt d'actuacions de l'Administració penitenciària que condueix a l'atribució d'un grau de tractament.
- b) l'operació per la qual hom separa els interns segons criteris d'edat, salut, condició de reincidència o no.
- c) l'acord de la direcció de l'establiment que separa i distribueix els interns tenint en compte la naturalesa i la gravetat del delicte comès.
- d) l'acord de l'equip tècnic pel qual es determinen les tècniques de tractament aplicables als preventius i als condemnats.

3. Els interns classificats de primer grau són conduïts a...

- a) establiments de règim obert.
- b) establiments de règim tancat.
- c) establiments de règim tancat o ordinari, segons les infraccions disciplinàries que constin en el seu expedient personal.
- d) qualsevol classe d'establiment, segons les exigències del tractament i els criteris previstos per la llei.

4. Quina solució preveu la llei per als condemnats que refusin ser sotmesos a tractament?

- a) La negativa es considera una infracció disciplinària greu.
- b) La Llei consagra explícitament el dret a refusar globalment el tractament i estableix una tècnica especial de classificació.
- c) La no-classificació, amb efectes sobre el règim penitenciari, però sense caràcter sancionador.
- d) Els condemnats que rebutgin un determinat mètode de tractament seran classificats mitjançant l'observació directa del comportament i la utilització de les dades existents.

5. La relació laboral especial penitenciària s'estableix entre l'intern treballador i...

- a) l'empresa externa concertada amb l'Administració.
- b) el centre penitenciari constituït *ex lege* en empresari.
- c) un organisme autònom de l'Administració.
- d) les cooperatives de presos.

6. ¿La llei preveu la possibilitat de satisfer la responsabilitat civil derivada del delicte amb el salari provinent del treball penitenciari?

- a) És una possibilitat legalment prohibida.
- b) El salari és embargable d'acord amb les condicions legals generals (excepció: salari mínim interprofessional).
- c) L'Administració penitenciària reté d'ofici una part del salari sempre que en el títol executiu hi ha una condemna civil.
- d) El salari és embargable en la seva totalitat i sense cap condició.

7. L'òrgan al qual la llei atribueix competències pel que fa a l'assistència postpenitenciària és...

- a) la Junta de Tractament.
- b) la Comissió d'Assistència Social.
- c) el Comitè de Control i Seguiment de Mesures.
- d) el jutge de vigilància penitenciària.

8. Quines causes, d'entre les següents, recull el Reglament penitenciari per al cessament de la relació laboral especial penitenciària?

- a) Raons de tractament, de disciplina i de seguretat penitenciària.
- b) Haver acumulat tres sancions disciplinàries greus o una de molt greu.
- c) Haver estat classificat de primer grau.
- d) Haver estat classificat de tercer grau.

Solucionari

Exercicis d'autoavaluació

1. d

2. a

3. b

4. d

5. c

6. b

7. b

8. a

Glossari

assistència postpenitenciària *f* Conjunt de prestacions efectuades per l'Administració després de l'excarceració amb vista a afavorir la resocialització de l'alliberat.

CE *f* Constitució espanyola.

classificació *f* Acord adoptat per la Junta de Tractament, basat en criteris tècnics, en virtut del qual s'assigna a un condemnat un grau determinat.

excarceració *f* Sortida amb caràcter permanent del condemnat del centre penitenciari, que pot tenir caràcter condicional (llibertat condicional) o definitiu (llibertat definitiva).

grau *m* Cadascuna de les fases del sistema de compliment legalment establert que determina la subjecció del penat a un determinat règim i la seva ubicació al centre o la dependència corresponent.

LOGP *f* Llei orgànica general penitenciària.

observació *f* Activitat efectuada per la Junta de Tractament, amb el suport dels equips tècnics, amb caràcter previ a la classificació o sobre els presos preventius no susceptibles de classificació.

Resocialització *m* Reinserció social consistent en la capacitat i voluntat de la persona que ha comès anteriorment un fet delictiu de dur a terme una vida sense delictes.

RP *m* Reglament penitenciari.

STC *f* Sentència del Tribunal Constitucional.

TC *m* Tribunal Constitucional.

tractament *m* Conjunt d'activitats dirigides a aconseguir la reinserció social del condemnat.

treball penitenciari *m* Activitat remunerada efectuada per una persona internada en un centre penitenciari i concebuda com un mitjà de resocialització.

Bibliografia

Bueno Arús, F. (1981). "Algunas cuestiones fundamentales sobre el trabajo penitenciario". *Estudios penales y penitenciarios*. Madrid: Instituto de Criminología / Universidad Complutense.

Bueno Arús, F. (1994). "El Trabajo Penitenciario. La Redención de Penas por el Trabajo". *Vigilancia Penitenciaria*. Madrid: Consejo General del Poder Judicial.

Camacho Brindis, M. C. (1993). *Psiquiatría y prisión*. ADPCP (núm. 2).

Cuesta Arzamendi, J. L. de la (1982). *El trabajo penitenciario resocializador*. Sant Sebastià: Caja de Ahorros Provincial de Guipúzcoa.

García, A.; Tamarit Sumalla, J. (2004). *La reforma de la ejecución penal*. València: Tirant lo Blanch.

García Valdés, C. (1985). *Teoría de la pena*. Madrid: Tecnos.

Juanatey Dorado, C. (2011). *Manual de derecho penitenciario*. Madrid.

Mapelli Caffarena, B. (1983). *Principios fundamentales del sistema penitenciario español*. Barcelona: Bosch.

Mapelli Caffarena, B. (1989). "Consideraciones entorno al art. 10 de la LOGP". *Revista de Estudios Penitenciarios* (núm. extra 1).

Quintero, O. (dir.) (2011). *Comentarios al Código Penal español* (5a. ed.). Pamplona: Aranzadi.

Renart García, F. (2003). *La libertad condicional: nuevo régimen jurídico*. Madrid: Edisofer.

Rodríguez Alonso, A. (2001). *Lecciones de Derecho Penitenciario*. Granada: Comares.

Roldán Barbero, H. (2010). "El uso de la libertad condicional y su influencia en el tamaño de la población reclusa en España". *RECPC*.

Soler Arrebola, J. A. (2000). *La relación laboral especial penitenciaria*. Granada: Comares.

Soler Arrebola, J. A. (2001). "La Seguridad Social de los internos sujetos a la relación laboral especial penitenciaria: una regulación pendiente" *Actualidad laboral* (núm. 1).

Soler Arrebola, J. A. (2002). "El tardío desarrollo reglamentario laboral de la relación especial de los internos en prisiones" *Temas laborales: Revista andaluza de trabajo y bienestar social*, (núm. 63).

Tamarit Sumalla, J.; Ramón García, A.; Rodríguez Puerta, M. J. i Sapena Grau, F. (2005). *Curso de Derecho Penitenciario*. Valencia: Tirant lo Blanch.

Tamarit Sumalla, J. (2004). "La introducción de la justicia reparadora en la ejecución penal: una respuesta al rearme punitivo?". *Revista General de Derecho Penal* (núm. 1).

Tebar Vilches, B. (2006). *El modelo de libertad condicional español*. Pamplona: Aranzadi.

